

**СЕМІНАР-ШКОЛА «ІСТОРІЯ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ:
ВИВЧЕННЯ, ВИКЛАДАННЯ, ПАМ'ЯТЬ»**

13–17 серпня 2023 р. в Києві відбувся освітній семінар-школа «Історія Голокосту в Україні: вивчення, викладання, пам'ять», який організував Український центр вивчення історії Голокосту. Захід відбувся за фінансової підтримки Транснаціонального проєкту «Вчимося пам'ятати» Єврейської громади Дюссельдорфа, Американського єврейського комітету й Асоціації єврейських організацій та общин ВААД України.

Уперше за багато часу захід відбувся офлайн, тож неформальне спілкування, робоча атмосфера та повне занурення в тему — це про цьогорічний літній семінар-школу. Захід зібрав 23 учасників, як завжди, з різних куточків України, однак різниця була в тому, що деякі учасники представляли одразу дві області, бо вимушено покинули свої домівки через війну. Серед слухачів школи переважали вчителі, але були і представники музейної сфери. Запит на проблематику семінару-школи був різний, найбільше учасників цікавили питання історичних паралелей між сучасною агресією росії та подіями Другої світової війни, протидії пропаганді, особливостей спілкування із дітьми

після 24 лютого 2022 р., нових підходів до викладання історії Голокосту тощо. Завдяки професійному та різновекторному складу викладачів школи вдалося повністю виправдати очікування учасників. Можливості живого наукового спілкування розширювали теми лекцій і практикумів в неочікуваному для всіх руслі.

Як уже зазначено, проблематика семінару була різноманітною та насиченою, і більшість тем розглядали крізь призму сучасної війни та розуміння того, що події минулого допомагають нам сьогодні розібратися в ситуації та усвідомити сучасну агресію росії, поведінку країни-агресора, жахливу антиукраїнську пропаганду та ненависть до

Учасники семінару-школи

Заняття Анатолія Подольського

Практикум. Віталій Бобров, Ольга Лімонова

нашої країни, української культури, цивільних українських громадян.

Історичні аспекти подій Голокосту, життя єврейських громад як на теренах України, так і в Європі розкрив кандидат історичних наук, директор УЦВІГ Анатолій Подольський, а старший науковий співробітник відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, президент Української асоціації юдаїки Віталій Черноіваненко та кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Державного університету економіки і технологій (м. Кривий Ріг) Роман Шляхтич акцентували увагу у своїх лекціях на єврейській історії, культурі й традиціях, регіональних особливостях Голокосту на теренах України.

Два онлайн-заняття провела викладачка Міжнародної школи вивчення та викладання історії Голокосту при Яд Вашем (м. Єрусалим) пані Ноа Сігал. Теми, яких вона торкнулася, стосувалися не лише особливостей викладання історії Голокосту та можливостей меморіалу Яд Вашем, а й проблематики поведінки й вибору переслідуваних євреїв у екстремальних ситуаціях. Відбулася жвава дискусія, залишилося багато відкритих запитань для роздумів та аналізу. Пані Ноа зацентувала, що історію Голокосту в Ізраїлі вивчають як історію боротьби проти системи, історію незламності та віри.

Практикум тренерки освітніх програм УЦВІГ, програмної директорки Української асоціації юдаїки (м. Хмель-

ницький) Надії Уфимцевої стосувався роботи з усними історичними свідченнями та зміни підходів до збору усних джерел, спілкування з респондентами через повномасштабну агресію росії. Також дискусія розгорілася навколо теми суспільних ролей, а також жіночих історій, як однієї з емпатійних тем в історії Голокосту, яку, напевно, кожен аналізує зі свого погляду.

Практичного акценту заходу додали заняття координатора освітніх програм УЦВІГ Віталія Боброва, тренерки, координаторки напряму формальної освіти УЦВІГ Ольги Лімонової, виконавчої директорки Київського освітнього центру «Простір толерантності» Анни Ленчовської та співзасновниці КОЦ «Простір толерантності», тренерки молодіжних проєктів Уляни Устінової. Пан Віталій та пані Ольга, працюючи разом із учасниками школи, проаналізували методичний посібник «Як говорити про Голокост після 24 лютого 2022 року». Вчителі надали фідбек на методичні рекомендації, а саме на їх використання в освітньому процесі та безпосередньо під час вивчення дражливих тем. Цікаво, що учасники школи не тільки зазначили актуальність посібника для сучасного вчителя історії, а й доповнили його новими складниками, спираючись на власний досвід. Про травмачутливий підхід до навчання про історію Голокосту провела чудовий практикум Анна Ленчовська. Вона також дала учасникам поради, як потурбуватися про власний психоемоційний стан. Практикум пані Уляни «вдарив» по традиційних методах викладання історії, зокрема

Практикум Надії Уфимцевої

Заняття проводить Анна Ленчовська

вона запропонувала складні історичні теми подавати через платформу «Тікток». Спочатку всі сприйняли це скептично, однак уже наприкінці заняття рух ідей було не зупинити: учасники не тільки написали сценарії для історичних роликів, а й уже готові були знімати. Тож очікуємо тікток-роликів від випускників семінару-школи.

Велику увагу на семінарі було приділено темі пропаганди, зокрема тому, як визначати її складники та протидіяти їй. Тренерка УЦВІГ Ольга Лімонова, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України Олександр Маєвський та історик, експерт Центру громадянських свобод В'ячеслав Ліхачов не лише створили можливість наочно побачити, які прийоми, методи та напрями пропаганди часто використовували та використовують тоталітарні режими, а й надали рекомендації, такий собі чекліст, як правильно аналізувати інформацію, яку подають у газетах, плакатах, Інтернеті тощо. Ця тема дуже зацікавила учасників, бо кожен на собі відчуває, до чого може довести сила слова, вдалий малюнок, фото або крикливий заголовок.

Цікавими та неочікуваними виявилися теми, які порушили доктор історичних наук, в. о. завідувача відділу політичної культури та ідеології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України Юрій Ніколаєць та доктор історичних наук, провідна наукова співробітниця відділу історії України другої половини ХХ ст. Інституту історії України НАН України Олена Стяжкіна, зокрема щодо сучасної кваліфікації понять «Голокост», «Голодомор», «геноцид», «воєнні злочини». Однак більш дискусійним було питання, чому більшість країн, які здійснювали воєнні злочини, геноциди тощо, понесли за це покарання та пройшли санацію, а росія за всю історію жодного разу не відповіла за свої злочини. Продовжили порушені теми доктор історичних наук, професор, завідувачка відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України Лариса Якубова та старший науковий співробітник Національного Музею історії України у Другій світовій війні Олександр Пастернак. Основний акцент було зроблено на поняттях нацизму, комунізму, рашизму, а саме на порівнянні цих явищ та історичних паралелях.

Пропонуємо вашій увазі відгуки учасників школи.

У серпні відбулася особлива для мене подія: участь у щорічному освітньому семінарі-школі «Історія Голокосту в Україні: вивчення, викладання, пам'ять». Він відбувся офлайн уперше за чотири роки, тому спільна робота з колегами і спеціалістами з усієї України була надзвичайно креативною, потужною і корисною для кожного з нас.

Теми, які ми обговорювали у дискусіях, на лекціях, практичних заняттях, були побудовані на найновіших дослідженнях і перекликалися з реаліями сьогодення. Нові концепції викладання історії Голокосту в Україні мають враховувати трагічні події, які переживає зараз Україна. Вивчення посттравматичного синдрому та посттравматичного зростання, які переживали євреї після Другої світової війни, буде корисним і для нас сьогодні. Наративи нацистської окупаційної пропаганди знаходимо у тих матеріалах, які зараз використовує рф. Важливо вміти правильно аналізувати ці медіатексти, визначаючи фейки. Дослідники

Заняття проводить Ольга Лімонова

Лектори Анатолій Подольський, кандидат філософських наук, голова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович, наукова співробітниця Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності Анастасія Гайдукевич та директор Музею історії та культури євреїв Буковини з м. Чернівці Микола Кушнір порушили тему культури пам'яті та еволюції комеморативних практик про Голокост і Другу світову війну, дискутували про сучасні тенденції роботи з пам'яттю. Також учасники могли поділитися своїм досвідом про місцеві особливості роботи з об'єктами пам'яті та пам'ятниками.

Підсумовуючи роботу в загальному колі, учасники розповіли про свої враження, хтось отримав нові ідеї для науково-дослідницьких робіт, хтось знайшов відповіді на запитання, які давно турбували, а хтось, навпаки, поставив собі нові питання для історичного аналізу. Потрібно зауважити, що, як завжди, кожен учасник отримав набір книжок від УЦВІГ та матеріали від лекторів в електронному вигляді. Тож є над чим працювати, а отже, новим зустрічам УЦВІГ бути!

*Марина Мегельбей,
учасниця та координаторка проєктів УЦВІГ*

Практикум

підтверджують паралелі між злочинами нацизму, комунізму, нацизму. Всі вони містять мову ненависті, є передумовою масових звірств, використовують спільні характерні техніки і форми підбурювання. «Що залишається після Аушвіцу?» – запитання, на яке ми ще шукатимемо відповіді.

Спільна робота над кейсами сучасних медіатекстів, створення підкастів, обговорення та дискусії під час лекцій видатних науковців надзвичайно розширили горизонти кожного учасника школи. Особисто я раділа не лише можливості здобути нові знання та навички у цій темі, а й спілкуванню у колі однодумців і просто класних людей! За це окрема подяка всім учасникам із різних регіонів України!

Особлива подяка організаторам, спікерам за відмінну підготовку та безмежну відданість!

*Оксана Вишинська,
вчителька історії Очаківської
ЗОШ I-III ст. № 2 ім. П. П. Шмідта*

У середині серпня впродовж п'яти днів знову відчула себе студенткою. А це відчуття мені подобається, бо вчити-ся я люблю.

Український центр вивчення історії Голокосту організував освітній семінар-школу, учасницею якого мені пощастило стати. В програмі семінару вдало чергувалися різні форми занять. Організатори розпочали зі знайомства у цікавому форматі, під час якого ми змогли дізнатися не просто ім'я, місце роботи одне одного, а й цікаві факти. Заняття першого дня мали ознайомчий характер. Доповідачі залучали слухачів до дискусії, що створило довірливу робочу атмосферу. У цьому ж дусі продовжувалося навчання і в наступні дні. Через місяць після семінару залишилися яскраві спогади про лекції і практикуми про нацистську окупаційну пропаганду (Олександр Маєвський), про умовність суспільних ролей (Надія Уфимцева), про методику підведення до висновків (Ноа Сігал), про педагогічний потенціал соціальних мереж (Уляна Устинова). Пізнавальними і корисними були заняття від науковців провідних історичних інституцій, особливо сподобався формат цих занять. Завдяки модератору Анатолію По-

Відкриття семінару-школи

Олександр Маєвський

дольському вдалося подолати комунікаційний бар'єр між науковцями і освітянами. Завершився семінар-школа дискусією за участю Антона Дробовича, Анастасії Гайдукевич, Миколи Кушніра.

П'ять насичених днів семінару дали матеріалів для роздумів на кілька місяців. Спілкування в колі однодумців нагтовхнуло на ідеї проєктів наступного навчального року. Відчуваю задоволення від причетності до заходу такого високого рівня і щиро дякую організаторам!

*Оксана Гривняк,
викладачка історії та громадянської освіти,
заступниця директора з виховної роботи
ВСП «Львівський поліграфічний фаховий коледж
Української академії друкарства»*

...Упродовж декількох днів учителі з різних регіонів України слухали лекції провідних науковців-істориків, брали участь у різноманітних тренінгах, вивчаючи і застосовуючи освітні практики, надихались громадським активізмом і ділились власним досвідом.

Серед лекторів школи – співробітники Українського інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса доктор історичних наук Юрій Ніколаєць, кандидат історичних наук Анатолій Подольський, Інституту історії України НАН України – кандидат філософських наук Олександр Воронюк, кандидат історичних наук Олександр Маєвський, доктор історичних наук, професор Олена Стяжкіна, доктор історичних наук, професор Лариса Якубова, Інституту національної пам'яті – кандидат філософських наук Антон Дробович, науковці Роман Шляхтич, Віталій Черноіваненко, працівники музеїв – Анастасія Гайдукевич, Микола Кушнір, Олександр Пастернак, Ноа Сігал (музей Яд Вашем у м. Єрусалим), громадських організацій – Віталій Бобров, Анна Ленчовська, Ольга Лімонова, В'ячеслав Ліхачов, Уляна Устинова, Надія Уфимцева та ін. Організацією і проведенням школи потрібно завдячувати директору УЦВІГ Анатолію Подольському.

Центральні теми школи – історія Голокосту: дослідження, викладання, вшанування пам'яті. Зважаючи на сьогоднішній день, коли Україна потерпає від війни, тема гено-

циду, його вивчення, осмислення й неприпустимості є однією з ключових як у науковому дискурсі, так і в шкільній історичній освіті. Тому така школа є корисною для вчителів, які не тільки надають знання з історії школярам, а й відповідають на запитання, пов'язані із сучасністю. Щиро сподіваємось, що знайомство з Українським центром вивчення історії Голокосту продовжиться і його лектори й тренери незабаром зустрінуться з нашими здобувачами, щоб розповісти про викладання болісної, але важливої і необхідної теми нашої історії — Голокосту.

*Ольга Ніколаєнко,
професор кафедри історії України ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*

Щиро дякую за чудовий, змістовний, актуальний, насичений семінар і унікальну можливість зустрітися з викладачами, тренерами та спеціалістами. Дуже важливо вміти зберегти історичну пам'ять, осмислити історію і толерувати. Семінар надав мені інструменти, з якими зможу краще донести, пояснити таку важку і важливу тему, як Голокост, а також натхнення для нових починань і звершень.

Окрема подяка щодо організації, все було продумано до дрібниць!

*Анастасія Давидчук, вчителька історії
Костопільського ліцею № 6 Костопільської міської ради*

82-гі РОКОВИНИ ТРАГЕДІЇ БАБИНОГО ЯРУ

УШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ БАБИНОГО ЯРУ

Загибель невинних людей завжди залишає глибокий слід в історії. 29–30 вересня — це дні, коли Україна та світ вшановують пам'ять жертв Бабиного Яру. Ці дні нам нагадують про те, як важливо пам'ятати минуле. Пам'ять про Бабин Яр нагадує нам, що потрібно стримувати світ від занурення у темряву ненависті та жорстокості. Збереження світу та співжиття, поваги до прав людини та різноманітності — це завдання, якому ми повинні приділити особливу увагу, адже прагнемо запобігти подібним трагедіям у майбутньому.

Ми вшановуємо пам'ять жертв Бабиного Яру й водночас стикаємося з агресією російської федерації. Україна, яка завжди обстоювала свою незалежність та свободу, тепер знову опинилася під загрозою. Україна потребує підтримки та солідарності міжнародної спільноти, щоб захистити свій суверенітет і мирне майбутнє. Нехай пам'ять про Бабин Яр завжди нагадує нам про важливість толерантності та об'єднання у боротьбі за гідність кожної людини та свободу України.

«Бабин Яр: пам'ять на тлі історії. Путівник для вчителя» (<https://osvita.kby.kiev.ua/>) — це збірка навчально-методичних розробок шкільних занять на основі віртуальної виставки «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії» та документального фільму «Бабин Яр у пошуках пам'яті». Він є складовою великого інтерактивного проєкту «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії». Подані практичні заняття покликані допомогти вчителю організувати зі своїми учнями обговорення широкого кола питань, пов'язаних з історичною пам'яттю та, зокрема, пам'яттю про Бабин Яр. Основним інструментом і джерелом для цих обговорень є матеріали віртуальної виставки та документального фільму.

Інформація УЦВІГ

Другий рік поспіль ушанування пам'яті жертв Бабиного Яру відбувається, коли по всій країні будь-якої хвилини може пролуhati сигнал повітряної тривоги і вибухи. А ми, українці, під час цієї війни вшановуємо пам'ять жертв Другої світової і жертв російської війни проти нас. Здатність пам'ятати власне минуле і людей, що тоді жили на наших землях, — це сьогодні, під час війни, в екстремальний час нашого життя, також наша моральна сила і наша зброя проти московського ворога.

Учні 9 і 10 класів провели мітинг-реквієм на місцях масових розстрілів євреїв неподалік с. Райгород. Змістовною була розповідь Галини Василівни Мовчан, завідувачки Райгородської сільської бібліотеки. У ній було використано усні свідчення односельчан, які пам'ятали жакливі події Голокосту. Учні вшанували пам'ять безневинних жертв геноциду, для яких наша райгородська земля стала останнім прихистком.

Ми переможемо в цій російській війні проти України! Слава Збройним Силам України!

*Джерело:
Сторінка проєкту «Мережа пам'яті»*

Учасники мітингу-реквієму

Під час екскурсії

У Липовці Вінницької області відбувся комплекс меморіальних подій у пам'ять про розстріляних німецькими окупантами місцевих євреїв.

Була презентовано дві фотовиставки:

- 1) «Фотоательє Фрідмана» — світлини місцевого фотографа, який не пережив Голокост;
- 2) «Захистимо пам'ять» — про досвід комеморації та захисту місць поховань українських євреїв, жертв Голокосту.

Учні відвідали шкільний музей Голокосту в Липовецькому ліцеї.

Освітня та молодь провели урок пам'яті й церемонію із покладання камінців і квітів на місці масового розстрілу місцевих євреїв.

Незмінною організаторкою подій у Липовці є наша багаторічна партнерка проєкту «Мережа пам'яті» місцева вчителька та директорка шкільного музею пані Олена Ненюкова.

Джерело:

Сторінка проєкту «Мережа пам'яті»

Урок пам'яті

Захід-реквієм у с. Плисків

19 вересня 2023 р. було проведено захід-реквієм пам'яті жертв Голокосту — євреїв-плисківчан, розстріляних восени 1941 р.

Присутні вшанували вбитих хвилиною мовчання, ведучі згадали про трагічні сторінки історії на теренах Плискова. Сільський староста вкотре наголосив, що молоде покоління має знати про минуле, щоб не повторити такої катастрофи в майбутньому.

До Стели та Меморіалу Пам'яті поклали камінці та квіти. Євреї-плисківчани — це частина нашого населення, нашої історії. Пам'ятаймо про це!

Софія Конопко, вчителька історії, м. Плисків

Джерело: сторінка у фейсбуку «Рідний Плисків»

До дня пам'яті жертв Бабиного Яру старшокласники ліцею визначали, що таке «місця пам'яті», для чого вони потрібні. Учні візуально ознайомилися з пам'ятними місцями Бабиного Яру та обговорили важливість збереження і способи облаштування таких місць, яким чином можуть впливати людина, громада та держава на формування культури суспільства щодо місць пам'яті.

Наталія Дудка, вчителька історії,

ЗЗСО «Павловичівський ліцей», Волинська область.

Джерело: сторінка ліцею на фейсбуці

Учні ліцею під час практикуму

НАУКОВІ ПОДІЇ

ЛІТНЯ ШКОЛА «КУЛЬТУРА І ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ: ВІД ІДЕЇ ДО ЗМІНИ»

У Рівному завершився перший етап літньої школи, яку організовує громадська організація «Центр студій політики пам'яті та публічної історії "Мнемоніка"».

Літня школа «Культура і політика пам'яті: від ідеї до зміни» об'єднала 23 учасників та учасниць з Волинської, Рівненської, Житомирської, Миколаївської, Чернівецької та Хмельницької областей. Про це виданню «Район. Історія» повідомили організатори.

Школа тривала 20–22 серпня 2023 р. у рамках проекту «Стежками пам'яті» за підтримки EVZ Foundation. Дні були насичені різноманітними лекціями, тренінгами та воркшопами.

Першим спікером програми став історик, директор Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолій Подольський, який прочитав лекцію «Ідеологія нацизму та рашизму: вигадані та реальні паралелі».

Під час першого дня школи організатори також провели тренінг «Моя та інша пам'ять».

Історик, директор Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолій Подольський

У Рівному відбувся перший етап літньої школи, яку реалізовує «Мнемоніка»

Перекладач Дмитро Аладько та представник єврейської громади Дюссельдорфа Матіас Ріхтер

Учасники літньої школи

Представник єврейської громади Дюссельдорфа Матіас Ріхтер розповів про проект «Доріжки пам'яті» та ідею налагодження взаємодії міст України та Німеччини на ґрунті збереження колективної пам'яті. Тарас Грицюк представив досвід роботи партнера проекту «Мнемоніки» – ГО «Інша освіта».

На другий день школи директорка Музею воєнного дитинства Світлана Осіпчук розповіла учасникам про рівні пам'яті, а також провела тренінг із проектного менеджменту.

Доктор політичних наук, професор Рівненського державного гуманітарного університету Максим Гон прочитав лекцію про зміну символічного простору Рівного в умовах війни.

Директорка Музею воєнного дитинства Світлана Осінчук

Інна Мартинчук і Катерина Попова

Доктор політичних наук, професор Максим Гон

Заняття Інни Мартинчук

Лекція Максима Гона

Того ж дня для учасників організували воркшопи, які провели членкині команди «Мнемоніка» Інна Мартинчук і Катерина Попова.

Досвідом поділився голова ГО «Сентгора», яка є партнером «Мнемоніки», Фабіан Рюле. Учасникам продемонстрували фільм «Сентгора» — «Повернення до Рівного: Історія Голокосту». Документальний короткий метр оповідає про двох сестер із Рівного Шеллі Вінер і Раю Кіжнерман, які пережили жахи Другої світової війни та Голокост.

Спільне фото учасників Літньої школи

Наприкінці другого дня школи Максим Гон провів екскурсію, що репрезентує досвід пам'ятання, амнезії та її подолання у Рівному. «Ми встигли пройтися вечірнім Рівним і показати учасникам нашої літньої школи ті "вкраплення" ГО "Мнемоніка", які тим чи іншим чином вплинули на су-

Під час практикуму

часний символічний простір Рівного», – розповіли організатори.

У завершальний день школи відбулися презентація та обговорення запропонованих учасниками школи ідей. Варто зауважити, що 10 мініпроектів отримають фінансування від організаторів літньої школи та менторську підтримку від ГО «Мнемоніка».

Другий етап пройде у грудні 2023 р. в Луцьку. Він передбачатиме лекцію, презентацію мініпроектів та екскурсію місцями, де деякі з них реалізують.

«Три насичені дні як одна мить промайнули для нас і для учасників. Склався чудовий колектив, з яким було цікаво і приємно працювати. Ми не прощаємось. Адже попереду другий етап нашої школи, який пройде у грудні в Луцьку. Ми тішимся співпрацею з нашими зарубіжними (Матіас Ріхтер і Фабіан Рюле) та вітчизняними (Тарас Грицьок) партнерами, які представляють потужні та авторитетні громадські організації», – зазначили організатори школи.

Інформація Центру «Мнемоніка»

ВИСТАВКА «ЗАХИСТИМО ПАМ'ЯТЬ»

У Пулинах, що на Житомирщині, з 25 серпня триває мобільна виставка «Захистимо пам'ять». Виставку присвячено досвіду проекту «Захистимо пам'ять» у захисті місць масових поховань євреїв періоду Голокосту. Заходом цікавляться освітяни, представники культурних інституцій громади, учнівська молодь та звичайні мешканці громади. Поблизу самих Пулинів також є місце масового поховання місцевих євреїв. Проте, як і в багатьох інших місцях, дуже складно ідентифікувати точні межі поховання. Тому тут дослідники продовжують працювати.

Дякуємо нашим партнерам у Пулинах, заступникові голови громади Сергію Мурзакову та Юрію Грабовському.

Джерело:
Сторінка проекту «Мережа пам'яті»

Відвідувачі мобільної виставки

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

2 серпня – Міжнародний день пам'яті жертв нацистського геноциду ромів

2 серпня на міжнародному рівні вшановують пам'ять жертв нацистського геноциду ромів. Ця дата – данина пам'яті тим, хто загинув від геноциду в роки Другої світової війни. В ніч із 2 на 3 серпня 1944 р. в газових камерах табору смерті Аушвіц-Біркенау було живцем спалено близько трьох тисяч ромів, зокрема дітей і старих. Вважають, що під час панування націонал-соціалізму загинули від 300 тисяч до 500 тисяч ромів. А всього на території України загинули понад 20 тисяч українських ромів. Цей

геноцид залишив глибокий шрам у душах сотень тисяч людей, а його сліди відчуваються й досі.

Упродовж багатьох років УЦВІГ приділяє увагу дослідженню історії геноциду ромського народу. Зокрема було опубліковано різноманітні наукові та педагогічні видання, які можна знайти на нашому офіційному вебсайті:

– Переслідування та вбивства ромів на теренах України у часи Другої світової війни : збірник документів, матеріалів та спогадів / авт.-упор. Михайло Тяглий. Київ : Український центр вивчення історії Голокосту, 2013. 208 с.: іл. https://www.holocaust.kiev.ua/other/details/presl_ta_vbiv...

**'Міжнародний День пам'яті жертв
нацистського геноциду ромів**

- Геноцид ромів України в період Другої світової війни: вивчення, викладання, комеморація. Матеріали науково-практичної конференції, Київ, 4 жовтня 2016 р. Київ : Український центр вивчення історії Голокосту, 2016. 230 с. https://www.holocaust.kiev.ua/other/details/gen_rom_2016...
 - Роми: міфи та факти : навчально-методичний посібник для вчителя з протидії ромофобії / авт.-упоряд. О. Войтенко, М. Тяглий. Київ : Український центр вивчення історії Голокосту ; КВІЦ, 2018. 140 с. https://www.holocaust.kiev.ua/other/details/prot_rom2018...
 - Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. Науковий часопис. 2009. Вип. 2 (6). https://www.holocaust.kiev.ua/.../nauk_chasopis_2_2009_en...
- Центр створив окремих сайт з історії геноциду ромів України в рамках проекту «“Зневажений геноцид”. Доля ромів у зоні німецької окупації України під час Другої світової війни»: <http://romagenocide.com.ua/>. На сайті розміщено тематичні виставки:
- про геноцид ромів у Трансністрії: <http://romagenocide.com.ua/vystavka-pamyatai-aby.../>
 - «Зневажений геноцид». Доля ромів у зоні німецької окупації України: <http://romagenocide.com.ua/vystavka-znevazhenyi-henotsyd/Pam'yataimo!>

Інформація УЦВІГ

Щорічно разом із ромською громадою, представниками органів місцевого самоврядування, духовенства, краєзнавцями, журналістами, музейниками ми вшановуємо невинних жертв на місці масового захоронення у м. Берестечко (Волинська область). За архівними документами, на цьому місці було розстріляно близько 180 осіб ромів, а також декілька сотень євреїв, поляків, українців. Усі вони у спільній могилі, яку досі, на жаль, не локалізовано. Дотепер немає інформаційної таблиці про історію цього місця, лише встановлений ще за радянських часів символічний пам'ятний знак із переліком розстріляних на цьому місці членів КПЗУ...

Учасники заходу

Ми лише на початку шляху зміни пам'яті про це місце, але бачимо поступ. Надіємось, що незабаром матимемо змогу встановити й інформаційну таблицю. Дякую усім, хто долучився і пам'ятає...

Джерело: Сторінка проекту «Мережа пам'яті»

**23 серпня – Європейський день пам'яті жертв
сталінізму та нацизму**

Досі немає рівності у свідомості європейців між нацизмом і тоталітарним режимом у Радянському Союзі, що заважає багатьом у Європі зрозуміти як історію Східної Європи у ХХ столітті, так і природу нинішньої російської держави. Незасуджене зло повертається – часто повторювана фраза. На жаль, війна в Україні довела її правдивість. Тож 23 серпня – ще одна нагода нагадати Європі і світові про цю кричущу необхідність.

Чому 23 серпня? Невипадково. Саме цього дня у 1939 р. нацистська Німеччина та Радянський Союз підписали договір про ненапад, відомий як пакт Молотова – Ріббентропа. Цей документ зафіксував змову між двома тоталітарними режимами та відкрив шлях до початку Другої світової війни. У таємному протоколі до цього договору тоталітарні режими поділили сфери впливу в Європі. Їхні домовленості передбачали ліквідацію низки країн – Польщі, Литви, Латвії, Естонії. За тиждень після укладення пакту, 1 вересня 1939 р., нацистська Німеччина вторглася у Польщу, розпочавши Другу світову війну.

Як засудили нацизм? Найбільш знаним є Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі, Німеччина. Його організували держави Антигітлерівської коаліції – США, Велика Британія, Франція та СРСР, який після нападу свого

23 СЕРПНЯ

УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

**ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ
ЖЕРТВ СТАЛІНІЗМУ
Й НАЦИЗМУ**

День чорної стрічки

нешодавнього союзника, нацистської Німеччини, в 1941 р. опинився в колі держав, що воювали з Гітлером. Трибунали в Нюрнберзі над політичною, військовою, економічною елітою Третього району тривали з 1945 до 1949 р. Але найвідомішим став процес над 22 нацистськими злочинцями, що проходив у листопаді 1945 — жовтні 1946 р.

Проте судові процеси над нацистськими чиновниками відбувалися й поза Нюрнбергом. Наприклад, із 1949 р. і до падіння Берлінської стіни в 1990-му у Федеративній Республіці Німеччина було понад 900 таких процесів, хоча їх і критикували за м'які вирокі. Ще однією гучною подією був судовий процес в Ізраїлі у 1961 р. над Адольфом Ейхманом, головним організатором депортації європейських євреїв. У червні 2022 р. земельний суд у німецькому містечку Нойруппін виніс обвинувальний вирок 101-річному наглядачеві концентраційного табору «Заксенгаузен» Йозефу Шюцу й засудив воєнного злочинця до п'яти років ув'язнення.

Суди, публічний розголос, дослідження, розвиток меморіальних практик та інституцій — усе це сприяло світоглядному засудженню нацизму. Однак цього на загальноєвропейському рівні не відбулося щодо радянського тоталітарного режиму.

На початку серпня 2023 р. очільники Естонії, Литви, Латвії, Польщі та Румунії знову звернулися до ЄС із закликом ширшого засудження злочинів комунізму та вшанування його жертв.

Засудити радянський режим на рівні з нацизмом важливо для його жертв. Без цього не можна говорити про справжнє встановлення справедливості. Це важливо для всіх у Європі. Бо без цього неможливе адекватне розуміння минулого. І це особливо важливо зараз, коли йдеться про справедливе покарання для всіх поплічників російського режиму, які чинять воєнні злочини в Україні. Рашизм, як світоглядний покруч фашизму і совка, потрібно засудити разом із міжнародним засудженням комуністичного режиму. У світі не має бути місця жодній тоталітарній ідеології, хоч би якими політтехнологічними прийомами вона намагалась себе розмити.

Джерело: Інформація УІНП

29–30 вересня — дні пам'яті жертв Бабиного Яру

Бабин Яр — це місце страшного злочину нацистів і символ найстрашніших злочинів проти людства. Цей день нагадує нам про те, як важливо боротися з ненавистю, нетерпінням і дискримінацією у всіх її проявах, оскільки саме ці негативні явища спричинили Голокост і призвели до трагедії в Бабиному Яру.

Бабин Яр — це складний історичний символ. Багато століть Бабин Яр був багатонаціональним і багатоконфесійним некрополем, пов'язаним з історією Києва. До світової історії він увійшов восени 1941 р., коли протягом двох днів тут було вбито майже 34 тисячі київських євреїв під час одного з найбільших одноразових масових убивств, учинених нацистами під час Другої світової війни. Їх було винищено лише з тієї причини, що вони були євреями, які націонал-соціалістична ідеологія визначила головними ворогами т. зв. вищої арійської раси. Це стало частиною прагнення нацистської Німеччини знищити євреїв у всьому світі. Так Бабин Яр став одним із символів Голокосту і, зокрема, символом того, що останніми роками отримало у світі назву «Голокост від куль» — масових розстрілів євреїв на окупованих теренах тодішнього Радянського Союзу, на протигагу більш відомим газовим камерам в Аушвіці та інших таборах смерті. Під час війни в Бабиному Яру вбивали та ховали не лише євреїв. Упродовж двох років німецької окупації до листопада 1943 р. тут розстрілювали і закопували цілі групи людей або окремих осіб, яких також вважали ворогами нацистів. Оцінки окремих жертв сягають принаймні 100 тис. людей, переважна більшість з яких (понад дві третини) були євреями (інформація з віртуальної виставки «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії», <https://memory.kby.kiev.ua/>).

29–30 вересня — це нагадування нам про те, як важливо об'єднувати зусилля в боротьбі за мир, свободу та гідність. Нехай пам'ять про жертви Бабиного Яру завжди наділяють нас силою і рішучою боротьбою. Нехай живе Україна, нехай живе світ і ніколи не повторюється трагедія, яку ми вшановуємо сьогодні.

Джерело: офіційна сторінка УЦВГ на фейсбуці

ПОЛЕМІКА

БУДЕ КОЛЕКТИВНА ТРАВМА, АЛЕ ЇЇ ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ. ЯК ЛИХОЛІТТЯ ЗМІНЮЮТЬ ЦІЛІ СУСПІЛЬСТВА ТА ЇХНЄ МАЙБУТНЄ

У серпні 1995 року автор цього тексту став свідком смерті своєї сусідки — 80-річної жінки. Баба Дуся жила одна. Діти її навідували рідко. Коли тіло винесли й оглянули квартиру, то виявили, що вся кухня, комірка, а також шафи були вщерть заповнені харчами — від консервів та круп до мішків із сушеним хлібом. У деяких продуктів давно вичерпався термін придатності. Сухарі знайшли навіть під матрацом бабусі. Сусіди згадували, що вона народилася в Житомирській області й дивом вижила під час Голодомору, втративши всю свою велику родину.

Страх баби Дусі залишитися без харчів і голодувати передався також її дітям. Вони визнавали, що деколи несвідомо

купували надто багато продуктів про запас. Ця історія — один із прикладів того, як травма може впливати на подальші покоління.

Далі разом з українськими та закордонними експертами ми поговоримо про колективні травми, серед причин яких — зокрема війни. Як такі події змінюють сучасників та майбутні покоління?

Природа та особливості колективної травми

Психотерапевтка Оксана Королович пояснює, що історія баби Дусі — це приклад того, як пережитий під час Голодомору стрес став травмою.

Голодомор експерти визначають як колективну трансгенераційну травму – тобто таку, що передається від людей, які пережили голод, до їхніх нащадків.

Найсильнішими вважають колективні травми, спричинені саме людиною. Суспільство переживає природну або техногенну катастрофу (землетрус, виверження вулкана, аварію на атомній електростанції) легше, ніж, наприклад, війну та геноцид. Так стається зокрема тому, що у разі впливу людського фактора є чітке усвідомлення, що причиною лиха стали не умовні безликі сили природи, а свідомість людей.

Важливим фактором травматизації є також рівень опору: чи могли жертви протистояти агресору й чинити опір, чи це було пасивне прийняття? Фахівці вважають, що останній фактор значно поглиблює рівень травми.

Колективні травми предметно почали вивчати наприкінці ХХ століття, каже докторка психологічних наук Вікторія Горбунова. «Про Другу світову війну як про колективну травму почали говорити тільки на початку ХХІ століття. Розуміння того, що таке трансгенераційна травма, теж прийшло у цей час. Дослідники, серед яких лікарі, історики та психологи, почали зауважувати зміни у здоров'ї, поведінці та світогляді нащадків людей, які зазнали колективних травм. Більшість досліджень колективної травми мультидисциплінарні й вибудовані на перетині багатьох наук – політики, історії, соціології», – каже Вікторія Горбунова.

Фахівці називають травмою подію, що загрожувала життю чи здоров'ю людини й унаслідок якої виник пост-

Закинутий будинок, мешканці якого померли від голоду в 1933 році (vitacollections.ca)

Оксана Королович, психологиня і травмотерапевтка (надала Оксана Королович)

Вікторія Горбунова, психотерапевтка, докторка психологічних наук (надано Вікторією Горбуновою)

травматичний стресовий розлад. Власне ПТСР може виникнути тоді, коли людина зіткнулася з подією, яка безпосередньо загрожувала її життю.

Колективна травма натомість проявляється у тому, що її наслідки відчуває вся соціальна група – включно з тими, кого трагедія не торкнулася безпосередньо.

«Війна має різні рівні травматизації. Наприклад, одна справа – постійно жити на лінії вогню, інша – мешкати на окупованих територіях чи зазнавати тортур. Або ж бути у бомбосховищі та чути вибухи. Зовсім інший досвід – бачити, як твого сусіда розриває прямим влучанням снаряда. Усі ці травми будуть відгукуватися по-різному в житті людей, які їх зазнали, проте наступним поколінням ми передамо дещо спільне, що інтегрується у наш світогляд», – пояснює Вікторія Горбунова.

Серед наслідків колективних психологічних травм науковці виокремлюють такі:

- зростання рівня психологічних проблем у суспільстві, серед яких так зване відчуття провини вцілілого;
- вразливість психічного та фізичного здоров'я;
- несвідоме наслідування поведінкових моделей, намагання ідеалізувати власну соціальну групу і вбачати образ ворога у представниках інших груп, особливо тих, на які лягає відповідальність за травму.

Посттравматичний стресовий розлад почали діагностувати після війни у В'єтнамі (psychnews.psychiatryonline.org)

Анатолій Подольський, історик, керівник Українського центру вивчення історії Голокосту (надане Анатолієм Подольським)

Голокост — геноцид єврейського народу — є найбільш вивченою трансгенераційною травмою (www.ushmm.org)

Голокост — найбільш вивчена колективна травма

Найбільш вивченою колективною трансгенераційною травмою є Голокост — геноцид єврейського народу в часи Другої світової війни. Жертвами нацистів стали понад шість мільйонів євреїв, які загинули у сотнях гетто й таборів смерті по всій території Європи. Найбільш дослідженою ця колективна травма стала завдяки численним письмовим свідченням тих, хто пережив цю трагедію.

Анатолій Подольський, керівник Українського центру вивчення історії Голокосту, каже, що навіть майже через 80 років після трагедії євреї не змогли побороти цю колективну травму.

«Сама подія віддаляється, та біль не вщухає. Пам'ять про цю трагедію стала маркером самоідентифікації. У 1960–1970-ті у США провели дослідження. Євреїв — емігрантів з Європи — запитували про те, коли вони відчувають свою причетність до єврейського народу? Були різні варіанти відповіді: коли відвідує синагогу, молиться чи згадує про своїх загиблих родичів. І найбільше відповідей стосувалися згадування про рідних, загиблих в Аушвіці, вбитих у Бабиному Яру, у Варшавському гетто», — каже Подольський.

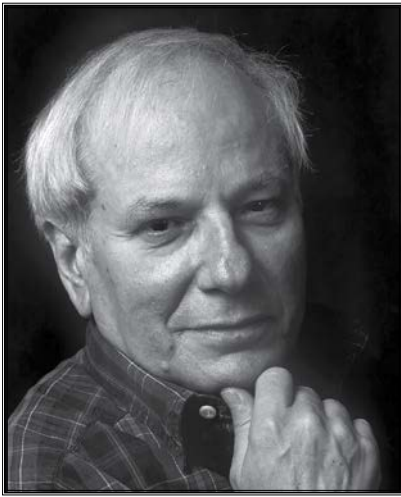
Пам'ятник героям Варшавського гетто (Wikipedia)

Найбільш вразливим до травми Голокосту є покоління євреїв, які пережили геноцид. Вони відчували колективну провину за те, що залишилися живими.

Театральний критик Юзеф Юзовський, який пережив Варшавське гетто, після того, як у Варшаві поставили пам'ятник загиблим євреям, приходив до нього ночами. Дивився на кам'яні обличчя і просив вибачення за те, що його не вбили у Треблінці. Пауль Целан, якого вважають найвидатнішим німецькомовним поетом з України, також не міг пробачити собі, що вся його родина загинула, а він дивом уцілів у румунському трудовому таборі.

«Пауль Целан творив свої вірші мовою тих людей, які вбили всю його родину. Саме мати навчила його німецької. Він не міг усвідомити, як це могло статися. Закінчилося все тим, що Пауль Целан покінчив із життям у Парижі. Схожих історій — дуже і дуже багато», — розповідає Анатолій Подольський.

Ще один приклад — історія єврейського філософа Давида Роскеса. Його родина пережила гетто і депортацію, сам він народився після війни. Тобто був представником уже наступного покоління тих, хто пережив Голокост. Роскес жив у Торонто, але у спогадах про дитячі роки зазначав, що в нього постійно було відчуття, ніби мешкає у Вільнюсі. У квартирі його батьків панувала атмосфера довоєнного єврейського Вільнюса, і вони винували себе в тому,

Йорам Канюк, ізраїльський письменник (Wikipedia)

Родина Боканів, 1933 рік (vitacollections.ca)

Анатолій Подольський, історик, керівник Українського центру вивчення історії Голокосту (надане Анатолієм Подольським)

Оксана Королович, психологиня і травмотерапевтка (надане Оксаною Королович)

що вижили, а їхні родичі загинули; постійно згадували померлих, переглядали фото.

Творчість відомого ізраїльського письменника Йорама Канюка, батько якого народився в Тернополі, здебільшого присвячена темі Голокосту. В одному з оповідань він описує родину, в якій батько від ранку до вечора дивиться на годинник, рахуючи хвилини до чогось. Сину така поведінка не подобається. Він злиться і питає в матері, чому тато це робить. А мати каже, що батько боїться пропустити перекличку в концтаборі, аби його не розстріляли. Наприкінці оповідання тато головного героя зводить рахунки з життям.

До початку 1960-х тема Голокосту в Ізраїлі була на маргінесі, зазначає Анатолій Подольський: «У незалежний Ізраїль приїхали люди просто з Аушвіца, із номерами, вибитими на тілі. І вони одразу взяли до рук зброю, щоб захистити державу від ворога. Влада їм казала: "Ви не жертви, ви герої, треба писати про боротьбу, а не про те, що вас убивали в таборах". Усе змінив процес над нацистом Адольфом Ейхманом у 1961-му. Під час суду над ним люди заговорили — і це все перевернуло з ніг на голову».

Травму Голодомору знецінювали

Ще одна колективна трансгенераційна травма — це Голодомор українського народу 1932–1933 років, унаслідок якого жертвами радянського режиму стали щонайменше чотири мільйони людей. Голодомор усіяко замовчувався радянською владою, було заборонено навіть згадувати про голод, пам'ять про нього перекручувалася та придушувалася. Відбулося знецінення колективної травми. Ще одним фактором, який посилював травматизацію, стало те, що майже не було опору.

Поведінковими стратегіями, які передалися нащадкам жертв Голодомору, називають:

- особливе ставлення до їжі, переїдання;
- політичну пасивність і політичний нігілізм;
- недовіру до влади на всіх рівнях;
- зневіру у власних силах, низьку самооцінку, психологію жертви;
- пріоритет родинних потреб перед потребами громади.

Психотерапевтка Оксана Королович переконана: попри надзвичайно негативний вплив трансгенераційної колективної травми, українці зможуть її здолати.

Петро Мальдіні, професор політичних наук
Університету Дубровника (надано Hromadske)

Вікторія Горбунова, психотерапевтка, доктор психологічних наук
(надано Вікторією Горбуновою)

Світлина часів Другої світової війни (Wikipedia)

«Голодомор дав нам багато страхів та переживань. Але ми маємо ставитися з повагою до травми, яка в нас була. Ми не повинні оцінювати тих, хто вижив, за тим, як саме їм це вдалося, — ми можемо лише подякувати їм за це. Кожного разу, коли ми чуємо про Голодомор, маємо прислухатися, що в нас усередині в цей момент відбувається. Якщо хочеться кричати і плакати — треба прожити цю травму, щоб енергія вийшла з тіла і не була табуована. Ми повинні перестати бути жертвою і поводитись як жертва», — каже Оксана Королович.

Травма війни та її рушійна сила

Соціологи, психологи та історики кажуть, що сучасна російсько-українська війна теж стане колективною трансгенераційною травмою. Її наслідки будуть сповна відчутними через десятиліття після подій.

А втім, навіть у трагедії і травмі, якої завдає війна, є потужна рушійна сила.

«Ця війна є важливою для країни. Наша країна мала багато можливостей народитися, але тільки зараз ми народжуємося, усвідомлюємо цю можливість. Усе, що було до цього, — 1991 рік, 2014 — можна порівняти з переймами. Народжуємося ми зараз, і в цьому процесі відбувається конфлікт між гомеостазом українців минулого та розвитком того, що ми нині створюємо. Зараз ми встаємо з колін і кажемо: ми дорослі!» — стверджує Оксана Королович.

Петро Мальдіні, професор політичних наук Університету Дубровника у Хорватії, наголошує: сучасна війна росії

проти України на 99 % повторює події, які відбулися під час війни Хорватії за незалежність у 1991–1995 роках. «У Москві і Белграді були одні методички. Як серби тоді, так і росіяни тепер — діють за однією й тією ж методикою, всі меседжі спільні», — каже Мальдіні.

Хорвати виграли війну і змогли обстояти свою незалежність. Факт перемоги значно згладив негативні травматичні наслідки, хоча вони відчуваються й досі.

«Одразу після війни у нас був великий відсоток самогубств серед ветеранів, які просто не могли знайти для себе місця в мирному суспільстві. Але завдяки державним програмам піклування про учасників бойових дій значних негативних наслідків вдалося уникнути. Ветерани та члени їхніх родин мають усебічну підтримку від суспільства.

Проте є й інші проблеми. Війна досі присутня в нашому інформаційному просторі, агресивна політика сербів нікуди не ділася, Вучич — це маленький путін, який, по суті, досі марить великою Сербією. Ми все ще не знаємо, де ті майже дві тисячі людей, які зникли безвісти під час війни. І навіть зараз, коли у соціопитуваннях йдеться про те, кого ви вважаєте найгіршим сусідом, перелік очолюють серби», — каже Петро Мальдіні.

Психотерапевтка Вікторія Горбунова припускає, що схожа ситуація буде і в Україні після перемоги.

«У свідомості українців сформується образ росіянина як чогось невартисного. Несприйняття росіян передається і через покоління. Навряд чи у найближчі десятиліття буде дружня комунікація і добре ставлення до тих, хто прийшов убивати та руйнувати. Водночас формуватиметься геть інше самоставлення — сприйняття себе як частини сміливої нації, що бореться на стороні світла», — каже Горбунова.

Психотерапевтка переконана, що потрібно розвивати співпричетність до перемоги в усіх українців, де б вони не були. Тоді травму буде легше пережити.

«Бо той, хто не відчуває своєї причетності до подій, не намагається говорити і споживати інформацію українською, не робить бодай маленького внеску в перемогу, не матиме відчуття співпричетності. І коли все закінчиться, їм буде важко доєднатися до колективного МИ. Буде важко ідентифікувати себе з перемогою, до якої вони не були причетні».

Володимир Мисан-Мілясевич
Джерело: Hromadske.ua

УКРАЇНЬСЬКА ДОПОМІЖНА ПОЛІЦІЯ У КИЄВІ ТА ОКОЛИЦЯХ. ЧАСТИНА 1. ФОРМУВАННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ

Дослідження українського історика Даниїла Ситника присвячено особливостям формування та діяльності допоміжної поліції в окупованій нацистською Німеччиною Україні. Автор зосередився на висвітленні специфіки створення поліцейських підрозділів у м. Києві та околицях. На прикладі цього регіону він робить узагальнення про основні особливості комплектування, колективний портрет, мотивацію і роль, яку поліцейські виконували під нацистською окупацією. Окрему увагу дослідник приділив еволюції інституційної будови й управління допоміжною поліцією впродовж нацистської окупації.

Чи існує унікальний колабораціонізм виключно українського (або будь-якого іншого) народу в часи Другої світової війни? З наукової літератури і джерел відомо, що новостворена українська допоміжна поліція (далі – УДП), так само як польська, білоруська та російська, мала однаковий спектр обов'язків і регулярно залучалася до актів масового насилля. Згадаймо, приміром, як бійці одного білоруського батальйону допоміжної поліції брали участь у розстрілі близько 800 євреїв Колдичівського табору, або як російська допоміжна поліція у липні 1942 р. вивезла та знищила 2000 євреїв Смоленського гетто, чи, зрештою, як у жовтні 1941 р. 12-й литовський поліцейський батальйон був залучений до вбивства 5900 євреїв на лінії Слудьк-Клецьк (Білорусь). Чисельність, скажімо, польської поліції в одній лише Варшаві була майже вдвічі більшою (3100) за кількість працівників УДП у Києві в той самий час [1]. То чому ж тема злочинів останньої фігурує в інформаційному й науковому просторі частіше за інші аналогічні випадки? Як на мене, відповідь лежить у подвійній площині: з одного боку, краща наукова розробленість теми (внаслідок відкритості архівів, свободи дискусій та наявності генерації дослідників Голокосту в Україні); з іншого – цілеспрямована інструменталізація історичної пам'яті з політичних мотивів (отождолення російською пропагандою українського визвольного руху з нацистами, наприклад).

Та, на відміну від пропаганди, наукова робота не виконує жодних політичних завдань і не ставить за мету формування негативного образу в сучасності шляхом дослідження минулого. Отож перед тим, як приступати до прочитання основного тексту, потрібно пам'ятати, що жодна пропагандистська діяльність не має ставити під сумнів справжню наукову роботу. Хоч би якими були сторінки минулого, їх варто досліджувати, про них варто дискутувати.

Передумови

Напад об'єднаних військ Німеччини та її союзників на Радянський Союз 22 червня 1941 р. став переломним моментом у розвитку багатьох європейських націоналістичних рухів. Не лише українські (наприклад, Організація українських націоналістів), балтійські (Lietuvos Aktyvistų Frontas), білоруські (Беларуская незалежніцкая партыя), російські (Национально-трудовой союз нового поколения), а й багато інших організацій правого політичного спектра розглядали цю війну в категоріях «хрестового походу проти більшовизму» [2]. Але не сам «похід» був самоціллю, а звільнення цих територій із подальшим створенням незалежних національних держав. Для цього в умовах тотальної війни були необхідні власні збройні сили. У перший рік війни німці не дозволили їх створення жодному з названих вище народів. Проте вони не заперечували проти створення мережі розрізаних парамілітарних загонів, які зрештою перетворилися на допоміжну поліцію. Зупинимося докладніше на українському сценарії розвитку подій.

Витоки ідей про створення парамілітарних загонів, які пізніше були перетворені на УДП, сягають міжвоєнного періоду. Передусім вони були продуктом німецько-українських контактів на різних рівнях. ОУН вбачала у співпраці з Німеччиною не лише матеріальну вигоду, а й можливість реалізувати головну мету – відновлення української державності. Залежно від зовнішньополітичних обставин, контакти переривалися та поновлювалися впродовж 1930-х рр. Однак навіть прагматичність німецько-української співпраці відступала, коли мова заходила за політичні поступки та гарантії. Вище керівництво Третього райху не збиралося допомагати українцям виборювати незалежність, тим паче добровільно віддавати захоплені ними під

Учасники похідної групи ОУН (м), організатор київської поліції Ярослав Гайвас (ліворуч) та заступник начальника міської поліції Іван Кедюлич (праворуч)

Типово «хаотичний» зовнішній вигляд більшості перших парамілітарних загонів (міліцій) по всіх окупованих територіях СРСР. Джерело: ГДА СБУ, ф. 11, спр. 769, т. 13, арк. 46

ОГОЛОШЕННЯ

Доводимо до відома, що в м. Києві організується Українська поліція.

У МОВИ ПРИЙОМУ:

1. Найменше 1 рік військової служби або півроку в поліції.
2. Бездоганний стан здоров'я.
3. Вік від 21 до 35 років (старшини до 45 років).
4. Ріст від 165 см.
5. Освіта — найменше 4-річка.
6. Не карані за кримінальні вчинки (вбивство, злодійство, грабунки).
7. Українська національність.
8. Бездоганне минуле.
9. Люди, які працювали в НКВД, були членами ВКП(б), не мають вступу до Української поліції.
10. Першість мають люди з середньою та вищою освітою (від цих не вимагається військової служби).
11. З собою принести:
 - а) Прохання (заяву).
 - б) Автобіографію.
 - в) Військовий квиток.
 - г) Пашпорт.
 - д) Робочу книжку.
 - е) Дві фотокартки.
12. Кожний кандидат повинен заповнити анкетний лист, який дістане в реєстраційному бюро. Заяви приносити особисто до реєстраційного бюро по вулиці Короленка № 15. Заяви приймаються від 9 до 12 години дня щоденно.

**Команда Української поліції
Київської області.**

Оголошення про набір до лав київської поліції, розміщене в газеті «Українське слово» від 8 жовтня 1941 р.

час майбутніх кровопролитних боїв території радянської України. Відтак, незадовго до початку Другої світової війни німці дозволили створити так звані Військові відділи націоналістів (ВВН) — невеликий добровольчий підрозділ на чолі з представником вищого керівництва ОУН, в минулому полковником Армії УНР Романом Сушком. Під час німецького нападу на Польщу діяльність ВВН була суворо обмежена обов'язками суто поліцейського характеру через укладений у серпні 1939 р. Пакт про ненапад між СРСР і Третім райхом. Із завершенням польської кампанії особовий склад підрозділу Сушка розподілили по кількох містах новоствореної Генеральної Губернії як охоронні команди при промислових об'єктах (Werkschutz). Східна Галичина ж, як батьківщина багатьох націоналістів, за результатами Польської кампанії увійшла до складу Радянського Союзу, що також вразило націоналістів, але остаточно не відвернуло їх від Німеччини [3].

У грудні 1939 р. на території Люблінського і Краківського дистриктів були сформовані перші станиці української поліції (їхній персонал також набирався із членів ВВН). До другої половини 1940 р. у Краківі, Холмі та інших містах організовані поліцейські школи для рядового та офіцерського складу. Незважаючи на їхнє існування, чільне місце допоміжної сили на території Генеральної Губернії посідала саме польська поліція. Забігаючи наперед, лише окупація Східної Галичини та її приєднання як дистрикту до складу Губернії стали поштовхом до санкціонування створення української допоміжної поліції 12 серпня 1941 р. Її члени повністю монополізували місце допоміжної поліцейської сили в межах дистрикту Галичина. Проте, як свід-

чать актуальні дослідження, персонал кримінальної поліції дистрикту був майже повністю укомплектований із числа етнічних поляків [4].

Розроблені незадовго до німецько-радянської війни інструкції на кшталт бандерівської «Боротьба та діяльність ОУН під час війни» відводили важливе місце формуванню так званої української народної міліції — парамілітарних загонів ОУН, які мали виконувати поліцейські функції на місцях й одночасно формувати кадровий резерв для майбутньої української армії. Саме завдяки регулярному війську, як вважали націоналісти, вдасться втілити головну мету — створити й боронити незалежну Україну. Отож, створення парамілітарних загонів входило до першочергових завдань похідних груп ОУН, які з початком німецько-радянської війни одразу вирушили разом або вслід за німецькою армією.

Організація парамілітарних загонів (міліцій) в окупованій УРСР

Як виявилось, члени націоналістичного підпілля не володіли достатнім кадровим ресурсом, щоб покрити мережею довірених людей усю Україну. Тому процес створення парамілітарних загонів у кожному населеному пункті відбувався по-різному. Серед найпоширеніших можна виділити три сценарії: (1) за ініціативи місцевих жителів населеного пункту; (2) відповідно до наказу місцевого німецького командування; (3) за прямої вказівки представників домінуючої політичної організації [5].

Перші два сценарії стосувалися переважно населених пунктів провінційного рівня (сіл, хуторів тощо), де питання про створення поліцейських загонів виносилися на зборах місцевих жителів. За їхніми результатами видавалися укази про призначення кадрів, а увесь процес був санкціонований німецькою військовою чи цивільною адміністрацією, що діяла поблизу [6]. Подекуди призначення до поліції відбувалося під прямим примусом, коли молодих чоловіків викликали до сільської управи, де ставили перед фактом, що відтепер вони мають служити у поліції. За відмову від служби керівництво погрожувало відправити до найближчого відділку німецьких органів державної безпеки. Та все ж у переважній більшості випадків прийом на

Командир двох естонських рот батальйону «Остланд» майор Гайņриķис Штундс (естон. ім'я Henn Sarmiste), який упродовж перших місяців окупації Києва очолював німецьку охоронну поліцію. Джерело: ERA, 957-16-2a, 5446

службу на провінційному рівні був добровільний, хоча при цьому мотиви людей різнилися: від страху за власне життя та родичів перед потенційними репресіями до стійкого ідеологічного колабораціонізму [7].

Зазвичай у великих населених пунктах створення парамілітарних загонів відбувалося з ініціативи членів націоналістичних організацій, а також емігрантів чи місцевих ветеранів революційних часів. Наприклад, у прикордонних із територією РСФРР областях України керівництво поліції часто складалося з білоемігрантів та російських націоналістів із Національно-трудового союзу нового покоління (НТСНП). Та все ж безсумнівно переважаючою політичною силою на окупованих теренах України стала ОУН. Улітку 1941 р. бандерівці й мельниківці вирушили вслід за передовими частинами вермахту в складі так званих похідних груп. Невеликими групами вони проникали до захоплених радянських міст, де швидко намагалися встановити свій контроль. Переймаючись радше фронтовими боями, аніж політикою, тимчасова німецька військова адміністрація не виступала проти допомоги з боку націоналістів; навпаки, автономні парамілітарні загоны допомагали боротися із розрізненими осередками радянського опору в тилу. До того ж спільні точки перетину (такі, як антирадянськість) сприяли націоналістам у налагодженні співпраці з німцями, проте вона не обмежувалася виключно ідеологічним виміром. Багато членів ОУН та емігрантів працювали перекладачами при військових і поліцейських частинах або ж були діючими співробітниками німецьких розвідувальних органів (абверу) [8].

Отже, послідовникам бандерівського крила вдалося організувати парамілітарні загоны у більшості великих населених пунктів Західної України, зокрема у Львові, Рівному, Луцьку, Тернополі тощо. Проте розгорнуті німцями репресії проти членів ОУН (б), спровоковані проголошенням Акту відновлення Української держави 30 червня 1941 р., поступово зменшили їхню організаційну спроможність. Хоча репресії й набирали обертів із кожним місяцем, складно однозначно стверджувати про якийсь агресивний опір з боку німецької армії щодо формування націоналістами місцевих парамілітарних загонів. Перш за все це пояснюється різницею окупаційних режимів, адже, приміром, у зоні військової адміністрації було більш лояльне ставлення до місцевого слов'янського населення, що призвело до поступок у створенні допоміжних військово-поліцейських формувань.

Так чи інакше, репресії проти бандерівців не дали їм змоги ефективно поширювати вплив поза Західною Україною. Відтак членам мельниківського крила ОУН вдалося перехопити ініціативу в деяких інших регіонах. Члени ОУН (м), які сповідували (принаймні публічно) більш поміркований курс співпраці з німцями, не підпадали під масові репресії принаймні до кінця листопада 1941 р. Отож, їм вдалося створити поліцію у багатьох обласних центрах на схід від р. Збруч: у Хмельницькому, Вінниці, Житомирі та навіть Харкові [9]. Проте найбільш важливою з ідеологічної точки зору перемогою для ОУН (м) стало майже абсолютне домінування у сакральній для націоналістів столиці України.

Мельниківцям удалося організувати міліцію вже за декілька днів після вторгнення передових частин вермахту до Києва 19 вересня 1941 р. Упродовж наступних місяців вони сформували попередню структуру (штаб, який

Командир УОП у Києві Анатолій Кабайда, друга половина 1942 р.
Джерело: VArch, Bild 121-1627

контролював діяльність спершу 13, а зрештою 11 поліцейських районів у місті) й наросили власний вплив за рахунок прибулих членів мельниківського Буковинського куреня. За оцінками німецької поліції, станом на кінець жовтня 1941 р. у відомстві київських органів перебувало 1100 членів допоміжної поліції [10]. Крім націоналістів, керівні посади обіймали емігранти часів Української революції 1917–1921 рр. Тут слід згадати, що 29 червня 1941 р. військово-політичні кола в еміграції створили Українську генеральну раду комбатантів, яка мала б координувати та відправляти добровольців углиб окупованої німцями території України. Завдяки налагодженій мережі зв'язків усіх охочих до здобуття незалежності емігрантів одразу ж призначали на непогані посади в адміністративному апараті, зокрема в поліцію [11].

Структурна реорганізація

Помірна автономія, яку надавали парамілітарним загонам німецькі військові командири на місцях, відмінялася з прибуттям цивільної адміністрації. Райхсфюрер СС Гімлер, на якого Гітлер поклав обов'язки з організації поліцейського апарату на окупованих територіях СРСР, був критично налаштований у питаннях, пов'язаних із наданням місцевим слов'янським народам будь-яких військово-політичних автономій. Саме Гімлер сформував головну організаційну концепцію для допоміжної поліції на цих теренах: створення якомога більше не пов'язаних між собою єдиним керівництвом загонів [12]. Очевидно, йому йшлося про те, що таким чином можна завчасно попередити спроби встановлення тотального контролю над парамілітарними загонами з боку ненімецьких політичних організацій. Втілення Гімлерової концепції у життя можна побачити на прикладі відсутності вищих керівних посад в ієрархічній структурі УДП, яка не передбачала організації роботи на окружному, обласному та загальнодержавно-

Персонал УОП Печерського району, 1942–1943 рр.
Джерело: ГДА СБУ, ф. 11, спр. 769, т. 3, арк. 49

му рівнях на відміну від німецької поліції. Найвищий адміністративний рівень української поліції, навіть за межами Райхскомісаріату «Україна», сягав міста або районного центру. У разі порушення встановлених правил передбачалося суворе покарання. Тут показовим є арешт 27 лютого 1942 р. коменданта київської поліції Григорія Захвалінського (ветерана Армії УНР, французького емігранта, мельниківця), якого німецька служба безпеки звинуватила у спробі підпорядкувати собі поліцейські загони з інших регіонів [13]. Отже, обмежена структура разом з відсутністю зв'язку між начальниками поліції різних районів або міст спрощувала політичний контроль над УДП.

Надання незалежності Україні, про яке так мріяли члени ОУН та інші діячі проукраїнського табору, не входило до німецьких колонізаційних планів. Пропагандистський образ німців як «визволителів місцевих народів від більшовизму», який вони повсюдно просували в інформаційному полі, не мав нічого спільного зі встановленим окупаційним режимом. Тому коли на зміну військової влади прибули цивільні урядовці, розпочалася ідеологічна «корекція» адміністративного апарату. Парамілітарні загони націоналістів мали перетворитися на допоміжну поліцію відповідно до наказу Гімmlера від 6 листопада 1941 р. Уся повнота поліцейської влади переходила до рук німців, а за кожним місцевим командиром допоміжної поліції закріплювався німецький офіцер нагляду. Водночас, німецькі органи держбезпеки розпочинали фільтрацію поліцейських кадрів. На території Києва й округи діяла ціла низка різних німецьких інституцій, які займалися пошуком «нелояльних елементів». Під військовою адміністрацією в міських околицях функціонувала 730-та група таємної польової поліції, а у Києві — зондеркоманда 4а та айнзацкоманда 5. Після приходу цивільної адміністрації зібрана усіма органами інформація, як і місце головного впроваджувача репресивно-каральної політики у регіоні, перейшли до поліції безпеки та СД (Sipo/SD). Керувати новоствореним уніфікованим органом призначили колишнього командира айнзацкоманди 1б оберштурмбанфюрера СС Еріха Ерлінгера [14].

Мережа таємних агентів доповідала про прояви нелояльності поміж поліцейських, але особливо їх цікавила діяльність українських націоналістів. Ще у кінці листопада 1941 р. командир айнзацкоманди 5 оберштурмбанфюрер СС Август Маєр видав наказ про негайний арешт усіх відомих членів ОУН (б), яких «після ретельного допиту [необхідно] тихо ліквідувати як мародерів». Хоча ОУН (б) не мала впливу на київську поліцію, інформація про тогочасні езекуції її службовців містить звинувачення у допомозі заарештованим бандерівцям. Водночас, на відміну від останніх, послідовників мельниківського крила ОУН, а саме Буковинський курінь, німці вважали найбільш надійними з-поміж усіх співробітників УДП у Києві [15]. Проте «медовий місяць» ОУН (м) та німців протримався недовго, адже вже у грудні 1941 р. органи поліції безпеки та СД затримали багатьох відомих мельниківців. Поновлення і поживлення арештів членів ОУН (м) відбулося у лютому 1942 р., а до квітня тим націоналістам, яким удалося уникнути репресій, довелося остаточно втекти або законспіруватися ще глибше. Аналогічні репресії відбувалися по всіх великих містах України, зокрема у Харкові, де арешти націоналістів розпочалися лише влітку 1942 р. [16]

Крім поверхової фільтрації кадрового персоналу, реорганізація зачепила також і структуру УДП. У найбільших містах вона розділилася на декілька важливих інституцій зі своїм власним керівництвом й характером обов'язків. По-перше, українська охоронна поліція (Schutzmannschaft-Einzeldienst, далі — УОП), співробітники якої виконували патрульно-постові, охоронні та інші допоміжні функції. У джерелах і літературі йдеться здебільшого про УОП, адже саме її службовці де-факто й були міською або сільською поліцією. По-друге, так звані «закриті частини» (Geschlossenen Einheiten der Schutzmannschaft), на які поклали функції мобільних з'єднань допоміжної поліції. Крім охоронних завдань, ці частини створювалися переважно для боротьби з партизанами, а їхнє місце дислокації

Übersicht			
aller im Bereich: Stadt-Kdtr. Kiew befindl. dtesch. Polizeistreifen sowie der ukrainischen Hilfskräfte.			
Deutsche Kräfte:			
H.SS u. P.F.H.S. (Stab Kiew)	9 Offz.	26 Ufhr. u. Mannsch.	
B.d.O. Ukraine (Kiew)	49 "	317 "	"
SS-u. Pol.-Fhr. (Kiew)	4 "	5 "	"
Kdr. d. Orpo Kiew	26 "	53 "	"
Na.-Sta.	1 "	25 "	"
Kde. d. Schupo (Kiew)	28 "	182 "	"
Gendarmerie:			
1.) Geschlossene Einheiten:			
Gend. Zug (mot) 22 in Kiew			1/36
Gend.-Hauptmannschaft Kiew:			
Gend.-Zug Borispol		1/20 dtesch. u. 587 Schuma	
" " Kiew		1/27 " " 4487 "	
susammen:			
		2/37 dtesch. u. 1035 Schuma	
Kins.-Res. Kiew			
Dienststelle des Kdr. d. Gen. samt Verteilungstellen u. ukr. Neuzugang	5	" " 20 Ufhr. dtesch. 96 Schuma	
2.) Schuma-Etine:			
Schuma-Etl. 114 in Kiew:			
Deutsches Aufsichtspersonal			ukr. Ufhr. u. Mannsch.
1 Offz., 2 Verw.-Beante, 8 Ufhr.			-/ 246
3.) Geschlossene deutsche Einheiten:			
Stabs-Kom.-Gr. Kiew	1 Offz.	21 Ufhr.	105 Mannsch.
Schuma-Gr.	"	7 "	88 "
Polizei-Gr.	1 "	6 "	51 "
4.) Geschlossene ukrainische Einheiten Kiew:			
	7 Offz.	11 Ufhr.	183 Mannsch.
	8 "	100 "	200 "
	12 "	117 "	150 "

Огляд німецьких та допоміжних поліцейських сил у Києві (за винятком поліції безпеки та СД), 5 березня 1943 р.
Джерело: NARA, T315, roll 1634, frame 958

часто змінювалося (приміром, 115-й і 118-й батальйони допоміжної поліції, які з кінця серпня 1942 р. поступово перекинули до Білорусі). По-третє, українська кримінальна поліція (Sicherheitsschutzmannschaft, далі – УКП). На відміну від перших двох інституцій, агенти і слідчі УКП перебували у відомстві німецької поліції безпеки та СД, що було зумовлено характером їхньої службової діяльності. Вони займалися не лише карним розшуком, а й веденням політичних справ проти комуністів, євреїв і націоналістів. По-четверте, багаточисельна допоміжна пожежна поліція (Feuerschutzmannschaft), а також місцеві службовці німецької водної поліції й поліція при таборах, які виконували протипожежні та охоронні функції відповідно.

Внаслідок кадрового дефіциту на провінційному рівні цього розподілу майже не було. Тому функції одночасно підтримувачів порядку, слідчих, учасників антипартизанських операцій та каральних загонів лягли на плечі службовців УОП і їхніх командирів із жандармерії (німецької сільської поліції). На тлі зростання партизанської загрози реорганізація поліції на селі рухалася в бік укрупнення та створення опорних пунктів (Stützpunkten). Упродовж 1942–1943 рр. службовців кількох сіл (від трьох до дев'яти) почали об'єднувати в так звані «кущі», які могли б представляти бодай якусь силу у разі нападу радянських партизан [17].

Колективний портрет службовців поліції

Питання кадрового персоналу УДП потребує окремого детального дослідження, але, все ж, варто зробити деякі узагальнення. У провінційній місцевості українська поліція вирізнялася гомогенністю й абсолютним домінуванням місцевих зі стійкими патримоніалістичними особливостями (свояцтвом, кумівством). Наприклад, середньостатистичний службовець УОП Макарівського району, що на околицях Києва, був одружений, 25-річний місцевий селянин. Посаду командира посту, а також більшість рядових позицій посідали українці, в той час як до 10 % персоналу складалися з інших етносів, як-от перекладачі-фольксдойче [18].

У таких великих містах, як Київ, переважну більшість рядових службовців УОП також становили молоді пересічні робітники та селяни з міста й околиць, які потрапляли

Перекладач Фрідріх Круль (зліва) та неідентифікований службовець (справа) поліції безпеки та СД у Києві.

Джерело: ГДА СБУ, ф. 11, спр. 769, т. 3, арк. 53; ф. 5, спр. 39664, арк. 242

до поліції добровільно або під тиском певних обставин (загроза смерті у таборах для військовополонених, замість відправки на примусові роботи до Німеччини тощо). Натомість ситуація з керівними кадрами була інакшою. Вже зазначалося, що, попри репресії з боку німців, упродовж усієї окупації Києва приблизно 70 % командних посади в УОП обіймали націоналісти, емігранти та ветерани Української революції 1917–1921 рр. Незмінно велика концентрація представників «проукраїнського» табору, очевидно зумовлена сакральністю Києва для них, є унікальною і відрізнялася від ситуації в інших великих містах. Та все ж наразі складно відповісти, з яких причин така кількість потенційно ворожих до німців персон залишилася «непомітною» для окупаційних органів держбезпеки.

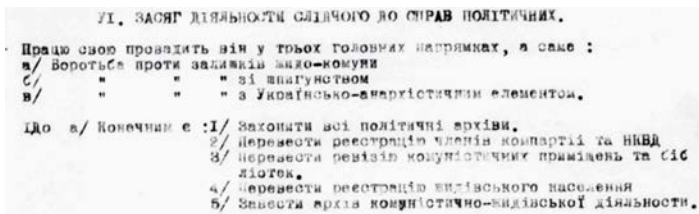
Подібно до УОП виглядав колективний портрет полонених київських «закритих частин» (115-й та 118-й батальйони, сотня важкого озброєння), з тією лише відмінністю, що серед їхнього рядового персоналу можна було знайти більше колишніх радянських військовополонених з усієї України. Загроза голодної смерті для них стала чи не найголовнішим мотивом вступу в поліцію, позаяк лише у грудні 1941 р. кожного дня у таборах для військовополонених на теренах України помирало близько 2500 червоноармійців [19]. Очевидно, що військовополонені намагалися будь-яким способом уникнути смерті, тому робота поліцейським могла виглядати як спасіння.

Поміж службовців УКП у Києві, навпаки, майже не було українських націоналістів, тим паче емігрантів. Натомість із весни 1942 р. розслідуванням кримінальних і політичних справ часто займалися колишні радянські активісти з числа комуністів, комсомольців, співробітників НКВС, адвокатів, а також фольксдойче. Поліція безпеки та СД скрупульозно підходила до селекції допоміжних кадрів із числа місцевих, тому саме в УКП концентрувалося багато пронимецьких донощиків [20].

Загальна чисельність УДП у Київській генеральній окрузі станом на січень 1942 р. нараховувала 4800 осіб, а середня кількість поліцейських на рівні одного, наприклад, Макарівського району перевищувала відмітку в 100 осіб. До початку 1943 р. загальна чисельність зросла втричі, тож лише УОП у Києві налічувала більш ніж 1400 службовців. Ба більше, ці оцінки не враховують «закритих частин», які у той час перебували у Києві (понад 500 осіб), а також УКП (до 200 осіб) [21].

Від пересічних завдань до насильницьких практик

Українські поліцейські здебільшого займалися типовими для органів правопорядку функціями: несенням постової служби, охороною важливих об'єктів, розслідуванням карних злочинів тощо. Приміром, у Києві співробітники УОП цілодобово патрулювали вулиці та реагували на заяви і виклики громадян, а бійці «закритих частин» — охороняли важливі адміністративні, промислові й військові об'єкти. Службовці УКП розслідували справи адміністративного та кримінального характеру, звільняючи або направляючи до суду підозрюваних. Подібні рутинні справи не становлять особливого інтересу для дослідників, хоч і займають ліву частку службового часу поліцейських. Проте органи допоміжної поліції не створювалися задля виконання лише правоохоронних функцій у звичному для нашого часу розумінні. Власне навіть поняття «забезпечення спокою» та «охорона правопорядку» у контексті німець-

Фрагмент тимчасової інструкції української поліції,
15 листопада 1941 р.
Джерело: USHMM, RG-31.059M, reel 25, frame 363

кої окупаційної політики нерідко були евфемізмами на позначення репресивно-каральних заходів, які варто розкрити детальніше.

Київські базари збереглися в пам'яті свідків окупації як місця масового насилля. Під керівництвом німецької охоронної поліції співробітники УОП регулярно проводили облави з метою подальшого відправлення населення на примусові роботи в Німеччину. Ще в січні 1942 р. німецька влада розгорнула пропагандистську кампанію, спрямовану на те, щоб мотивувати місцеве населення записуватися до лав так званих остарбайтерів. Уже у квітні принцип добровільності переріс у жорстокий примус. Для того, аби виконати призначену німецьким керівництвом норму у 360 000 примусових робітників для Київської генеральної округи, окупаційна адміністрація звернулася до найбільш чисельного інструменту — української поліції [22]. Тож із 1 квітня до 10 червня 1942 р. співробітники УДП одного лише Софіївського району Києва затримали та відправили на медкомісії задля відбору потенційних робітників 1363 безробітних. Арешти за завчасно підготовленими списками районної управи згодом перетворилися на масові облави на міських ринках й у інших місцях скупчення людей. За спогадами очевидців, під час однієї такої облави на Галицькому ринку поліцейські затримали близько 1000 осіб [23].

Додаткова мета проведення облав на міських ринках — конфіскація товарів продавців. Виставлені на в'їздах до Києва пости УОП слугували своєрідною митницею, де поліцейські могли відібрати в охочих увійти до міста будь-які продукти харчування. Відібрані речі і продукти привласнювалися поліцейськими або надсилалися до приміщення районної поліції і розподілялися між особовим складом [24]. Загалом свавілля у вигляді привласнення чужого майна, особливо впродовж перехідного етапу (перших місяців окупації), набувало подеколи грандіозних масштабів, що підтверджується багатьма різними джерелами. В одній письмовій скарзі сказано, що комендант Святошинської райполіції Павло Бандура привласнив собі піаніно та предмети обстановки квартири інших громадян. За характеристикою заявника, «П. Бандура вважає себе "незалежним диктатором" Святошина». Аналогічні злочини інкримінували комендантові Куренівської райполіції Івану Добровольському та комендантові Дарницької райполіції Якову Кірюшенку [25]. До лютого 1942 р. усі троє були звільнені з УОП.

Участь поліції у «політичних» арештах

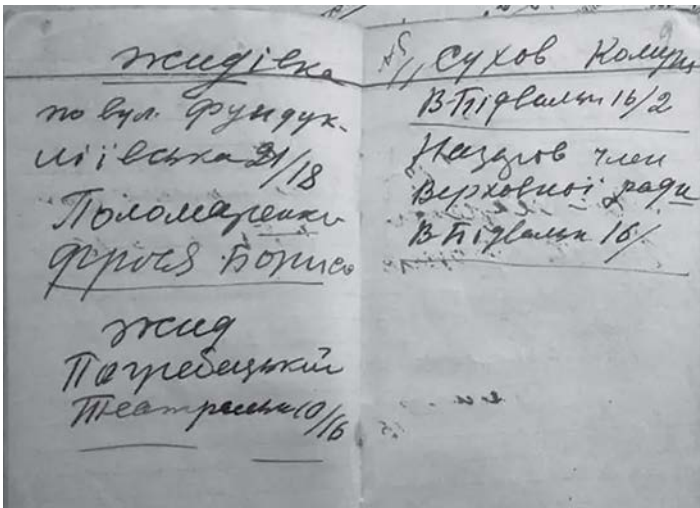
Наразі не виявлено жодного джерела, яке надійно свідчило б про пряму участь співробітників УДП у масових розстрілах у Бабиному Яру 29–30 вересня 1941 р. Безпосередньо стратами займалися німецькі частини, в той час як українські поліцейські сортували одяг убитих. Після закін-

чення розстрілів розпочался «половання» на тих євреїв, яким удавалося переховуватися. Водночас у перших числах жовтня 1941 р. за підписом коменданта міста генерал-майора Курта Ебергарда було видано наказ, згідно з яким усі колишні співробітники НКВС, члени комсомолу та компартії упродовж доби мали зареєструватися у приміщенні штабу української поліції (на вул. Короленка, 15) [26]. Саме тоді німцям знадобилася допомога місцевих співробітників УДП. За наказом командира міської поліції Анатолія Конкеля від 18 жовтня 1941 р., кербуди та двірники під загрозою смертної кари зобов'язувалися інформувати окупаційні органи про усіх відомих євреїв та радянських активістів. Свідчення співробітників української поліції підтверджують, що наказ А. Конкеля виконувався, а поліцейські активно залучалися до арештів [27]. Після попереднього допиту і перевірки в українській поліції євреїв відправляли до штабу поліції безпеки та СД на вул. Короленка, 33. Там після допитів їх очікувала або страта, або (з весни–літа 1942 р.) ув'язнення в Сирецькому таборі [28].

На відміну від євреїв, яких так чи інакше очікувала смерть, колишні представники радянського політичного активу мали незрівнянно більше шансів на виживання. У разі добровільної реєстрації вони не підпадали під репресії, хоча це також не гарантувало абсолютної безпеки, адже арешти зареєстрованих комуністів стали поширеною практикою в останні місяці окупації Києва. У кожному відділку УДП існувала спеціальна картотека зареєстрованих представників радянського активу. Наприклад, на обліку лише одного слідчого Дарницької райполіції перебувало одночасно 175 членів ВКП (б) [29]. Приблизно двічі на місяць зареєстрована особа мала з'явитися до відділку й пройти обов'язкову перереєстрацію. В іншому випадку його/її оголошували в розшук.

Крім євреїв і радянських активістів, до «політичних вогорів» німці зараховували й членів ОУН. Грудневі арешти націоналістів 1941 р. поновилися з новою силою після фактичного прибуття оберштурмбанфюрера СС Е. Ерлінгера наприкінці січня 1942 р. Першою видимою жертвою поміж співробітників УДП став шеф «слідчого відділу», член ОУН (м) Роман Біда. Незабаром очолюваний ним «слідчий відділ» остаточно перейшов під опіку Е. Ерлінгера і у березні 1942 р. перетворився на УКП. У структурі останньої існував «політичний відділ», агенти й слідчі якого крім арештів євреїв і комуністів займалися також і репресіями проти націоналістичного підпілля. Зокрема відомо, що брати-агенти Скузі «вели» справу проти крайового провідника ОУН (б) Дмитра Мирона. 24 липня 1942 р. вони застрелили його під час спроби арешту. Попри те, що «бандерівці» повідомили, ніби їм вдалося помститися вбивцям, принаймні Леонід Скузь надалі продовжував працювати у «політичному відділі» УКП [30]. Інший агент Георгій Пузенко був призначений слідкувати за групою націоналістів з числа працівників поліції. На підставі отриманої від Г. Пузенка інформації у березні 1943 р. співробітники поліції безпеки та СД провели масштабні арешти, під час яких стратили керівництво поліції Володимирського району, в тому числі коменданта Анатолія Одарченка [31].

Не слід забувати й про відмінність ситуації у містах і великих населених пунктах. Проживаючи у соціально закритому середовищі, жителі сіл буквально знали одне одного, що призводило як до масштабніших актів насилля стосовно євреїв та представників радянського політичного

Доноси на євреїв і радянських активістів, які заступник коменданта Шевченківської районної поліції занотовував до власної записної книжки, жовтень–листопад 1941 р.
Джерело: ГДА СБУ, ф. 5, спр. 26183, арк. 180а

активу, так і їхнього порядку. Якщо міські поліцейські здебільшого особисто не знали своїх жертв, то у сільській місцевості склалися детальні списки євреїв та комуністів із відповідною характеристикою на кожного і передавалися до представників німецької влади у регіоні [32]. Брак кадрів німецької сільської поліції призводив до того, що сільська УОП виконувала за німців майже всю роботу — ув'язнення, конвоювання та подеколи розстріли. Приміром, у жовтні 1941 р. співробітники Димерської й Макарівської районних поліцій (околиці Києва) конвоювали до табору на вул. Керосинній у Києві загалом не менш ніж 77 затриманих євреїв включно з дітьми. Незабаром усі вони були страчені німцями. Півтора місяці потому у в'язниці згаданої Макарівської поліції знову перебували затримані 36 євреїв та три радянські активісти, яких, очевидно, очікувала аналогічна доля [33].

За інформацією О. Прусина, співробітники УДП прямо або опосередковано залучалися до Голокосту у всіх районах Київської генеральної округи [34]. Околиці Києва (Kreisgebiet Kiev) й саме місто (Kiew-Stadt), схоже, також не стали винятком. Позаяк, за наявною інформацією, між серпнем і груднем 1941 р. українські поліцейські брали участь у розстрілах в усіх приміських районах (Макарівський, Бородянський, Бишевський і частково Димерський), а також на київському Лук'янівському кладовищі [35]. Ба більше, на відміну від міської поліції діяльність сільської практично не контролювалася: формувалася атмосфера всездозволеності, яка переростала в акти спонтанного насилля. Приблизно у серпні 1941 р. троє поліцейських Бишевського району отримали завдання затримати єврейську родину з чотирьох осіб включно з дитиною. Замість того, щоб відвести до відділку, поліцейські вирішили розстріляти євреїв, а награбоване майно поділити між собою. Схожий випадок стався поблизу смт Бучі, де четверо співробітників УДП затримали одного чоловіка та двох жінок єврейської національності. Спершу вони відвели їх у ліс, звалтували наймолодшу єврейку, а по закінченню вбили усіх трьох і присвоїли майно жертв. В обох випадках поліцейські скоїли тяжкі злочини з власної ініціативи без прямого наказу згори [36].

Bandenbekämpfung

Малодослідженим залишається питання участі УДП у боротьбі з партизанами (Bandenbekämpfung). Для виконання подібних завдань німці організували низку батальйонів допоміжної поліції (Schutzmannschaft-Bataillonen) та інших так званих закритих частин. Під час окупації Києва було сформовано принаймні дві роти (сотня важкого озброєння, штабна сотня) й три батальйони при німецькій охоронній поліції (114-й, 115-й, 118-й), а також один батальйон при поліції безпеки та СД (23-й). Не раніше березня 1942 р. бійців 115-го батальйону допоміжної поліції було відправлено на околиці селища Хабне (100 км на північ від Києва). За свідченнями поліцейських, вони розшували групу скинутих над цим районом радянських парашутистів. У червні–липні того ж року частина 115-го та 1-а рота 118-го батальйону брали участь у схожих операціях на тому ж відтинку [37]. Пізніше, на зламі 1942–1943 рр. бійці київської важкої сотні й 23-го батальйону при СД неодноразово вступали у бої з партизанськими загонами Ковпака, Сабурова, Наумова та Хитриченка в різних районах українського Полісся. Під час одного з таких зіткнень у грудні 1942 р. бійці важкої сотні знищили декілька селищ: «Партизан ми вибили, а село в кількості 100–150 житлових будинків і споруд [...] спалили» [38]. У квітні 1943 р. бійці тієї ж сотні разом з поліцейськими 23-го батальйону при СД брали участь у бойових зіткненнях із партизанами в районі смт Кодра. За результатами операції їм вдалося витіснити партизанів, після чого населений пункт було спалено [39].

Усі три батальйони були переведені до Білорусі: спершу 115-й, 118-й (до кінця 1942 р.), а згодом і 23-й (наприкінці 1943 р.). Разом із німецькими, російськими, білоруськими та балтійськими частинами в різний час їх залучали до найбільших антипартизанських операцій у регіоні, серед яких «Гамбург» (8–22 грудня 1942 р.), «Коттбус» (17 травня — 21 червня 1943 р.), «Герман» (13 липня — 8 серпня 1943 р.), «Весняне свято» (17 квітня — 12 травня 1944 р.) [40]. Під час фази активних боїв усі селища, поблизу яких відбувалися зіткнення з партизанами, спалювали як німецькі, так і ненімецькі з'єднання. Бойові дії поєднувалися з акта-

Найімовірніше, бійці «артилерійської чоти» при УОП під час навчань. Околиці Києва, літо–осінь 1942 р.
Джерело: VArch, Bild 121-1633

ми масового насилля, тому разом з усіма іншими допоміжними частинами кийські батальйони неодноразово брали участь у спаленнях і грабунках місцевого населення. Наприклад, зі свідчень учасників операції «Весняне свято» відомо, що при прочісуванні населених пунктів у Вітебській області 23-й батальйон при СД «розстрілював партизанів, а також мирних громадян, підозрюваних у зв'язках з партизанами» [41]. Таким чином, під зазначеною на папері «боротьбою з бандами» приховувалися операції, за результатами яких до 90 % убитих «бандитів» виявлялися далекими від зв'язку з підпільними організаціями цивільними особами [42].

Отже, дослідження УДП у Києві та околицях демонструє цілком симптоматичну картину подій. Так само як у Західній та Східній Україні [43], спершу українська міліція, а пізніше створена на її основі допоміжна поліція брали участь в окремих актах масового насилля на Київщині – від переслідувань євреїв і комуністів до арештів членів ОУН. Колективні портрети поліцейських свідчать про те, що винуватцем насилля міг стати будь-хто: від українських націоналістів та пересічних селян до колишніх комуністів і радянських міліціонерів. Зрештою, діяльність УДП нічим не відрізнялася від інших допоміжних поліцій, сформованих в окупованих німцями регіонах Європи.

Посилання та примітки

- Юрий Грыбоўскі, «13-ы батальён дапаможнай паліцыі СД: гісторыя стварэння і дзейнасці», *Arche*, 1 (2013): 281–82; Дмитрий Жуков и Иван Ковтун, *Русская полиция* (Москва: Вече, 2010), 178–9; Martin Dean, *Collaboration during the Holocaust: Crimes of the Local Police in Belorussia and Ukraine, 1941–44* (New York: Palgrave Macmillan, 2000), 44; Jan Grabowski, *Na posterunku. Udział polskiej policji granatowej i kryminalnej w zagładzie Żydów* (Wolowicz: Wydawnictwo Czarne, 2020), 251.
- Alfonas Eidintas, *Jews, Lithuanians and the Holocaust* (Vilnius: Versus Aureus, 2003), 168–71; Leonid Rein, *The King and the Pawns: Collaboration in Byelorussia during World War II* (New York: Berghahn Books, 2011), 331; Иван Грибков, Дмитрий Жуков и Иван Ковтун, *Особый штаб «Россия»* (Москва: Вече, 2011), 82–7.
- Детальніше про довоєнні німецько-українські зв'язки і не лише див.: Кай Струве, *Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Листо 1941 року в Західній Україні* (Київ: Дух і Літера, 2022), 90–113.
- Grabowski, *Na posterunku*, 346.
- John-Paul Himka, *Ukrainian Nationalists and the Holocaust. OUN and UPA's Participation in the Destruction of Ukrainian Jewry, 1941–1944* (Ibidem Press, 2021), 222–4.
- Наприклад, див.: ДАКО, ф. Р-2053, оп. 1, спр. 1, арк. 21 («Протокол № 1 загального сходу с. Ритнів, 9.10.1941»).
- Деякі випадки примусового набору в поліцію у районах Київської області див.: ГДА СБУ, ф. 5, спр. 48024, арк. 14, 56; USHMM, RG-31.018M, reel 1, frame 1264.
- Для прикладу, мельниківців неодноразово виручав співробітник абвернебенштеле «Львів» Степан Сулятицький, а координаційну допомогу надавав консультант при командирів абверштете «Краків» Альфред Бізанц (обидва ветерани УГА). Див.: ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-7448, арк. 14 («Протокол допроса осужденного Бизанца Альфреда Иогановича от 23 ноября 1949 года»); Ярослав Гайвас, «У роки надії і безнадії»: *Календар-альманах «Нового шляху»* (Горонто: Онтаріо, 1977), 110.
- Струве, *Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв*, 211, 222, 482; Himka, *Ukrainian Nationalists and the Holocaust*, 258, 349.
- BArch, R 19/121, Bl. 59 (“HSSPF beim Bfh. rückw. Heer. Geb. Süd., Betrifft: Hilfspolizeinheiten. 29.10.1941”). Я вдячний Андрієві Усачу за наданий документ.
- Данііл Ситник, «Формування української поліції в Києві (1941–1943)», *Наукові записки НаУКМА: Історичні науки*, 3 (2020): 43.
- Іван Дерейко, *Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 роки)* (Київ: Інститут історії України НАН України, 2012), 62, 65.
- «Уривки з донесення начальника поліції безпеки та СД у Києві про ситуацію в Київському генеральному окрузі за лютий 1942 р. [07.03.1942]», в *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення*, редкол. В. М. Литвин та інші (Київ: Інститут історії України НАН України; Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.», 2012), 118.
- Alexander Prusin, “A Community of Violence: The SiPo/SD and Its Role in the Nazi Terror System in Generalbezirk Kiev”, *Holocaust and Genocide Studies*, 21 (2007): 3–6.
- “Befehl Einsatzkommando 5 an Außenposten vom 25.11.1941: OUN (Bandera-Bewegung),” in *Deutsche Besatzungsherrschaft in der UdSSR 1941–1945: Dokumente der Einsatzgruppen in der Sowjetunion*, Hrsg.: Andrej Angrick, Klaus-Michael Mallmann, Jürgen Matthäus, Martin Cüppers (Darmstadt: WBG, 2013), 239; NARA, T315, roll 2218, frame 639 (“454. Sich.-Div., Tätigkeitsbericht für den Monat November 1941, 4.12.1941”).
- Ситник, «Формування української поліції в Києві», 43. Щодо ситуації у Харкові див.: Yuri Radchenko, “«We Emptied our Magazines into Them»: The Ukrainian Auxiliary Police and the Holocaust in Generalbezirk Charkow, 1941–1943”, *Yad Vashem Studies*, 41, 1 (2013): 74.
- Дерейко, *Місцеві формування німецької армії та поліції*, 69.
- Складено на підставі: ДАКО, ф. Р-2001, оп. 1, спр. 4 («Особисті листи поліцаїв Макарівської районної поліції, 1941–42»).
- Wendy Lower, *Nazi Empire Building and the Holocaust in the Ukraine* (University of North Carolina Press, 2005), 64.
- Наведені оцінки я склав на підставі більш ніж 135 проаналізованих архівно-кримінальних справ на колишніх київських поліцейських у рамках підготовки дисертаційного дослідження.
- На підставі: NARA, T501, roll 349, frame 554 (“GFP 706, Tätigkeitsbericht für Monat Januar 1942, 25.01.42”); USHMM, RG-31.059M, reel 2, frame 721 (“Gend.-Posten-Kiew-Land, Einteilung der Schutzmannschaften im Rajon Makarow, 8.01.1942”); NARA, T315, roll 1634, frame 958 (“Übersicht aller im Bereich Stadt-Kdtr. Kiew befindlich deutschen Polizeistreifen sowie der ukrainischen Hilfskräfte, 5.03.1943”); ГДА СБУ, ф. 11, спр. 769, т. 14, арк. 127–33 («Список на одержання пайка співробітників Поліції

- Безпеки, Кримінальний відділ м. Києва з 1 серпня по 10 серпня 1943 року»).
22. Грунтовно про старбайтерів див.: Тетяна Пастушенко, *Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942–1953)* (Київ: Інститут історії України, 2009).
 23. ДАКО, ф. Р-2412, оп. 2, спр. 19, арк. 132 («Відомості про надсилку безробітних по кущах»); Ситник, «Формування української поліції в Києві», 43.
 24. Наприклад: ГДА СБУ, ф. 5, спр. 61301, арк. 27 зв.–29.
 25. ДАКО, ф. Р-2356, оп. 1, спр. 53, арк. 7–7 зв. («До Голови Миської Управи [6.11.1941]»); арк. 74 («До житлового відділу Куренівської райуправи, 21.01.1942»); ГДА СБУ, ф. 13, спр. 397, арк. 23–7 («История организации УОП Дарницького района [18.08.1942]»).
 26. USHMM, RG-31.026M, reel 21, frame 939 («Информация о состоянии работы Киевской подпольной организации КП(б)У, 28.03.1943»).
 27. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 60916, арк. 16; ф. 5, спр. 59660, арк. 10 зв.; Кость Гіммельрайх, *Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід»* (Торонто: Літопис УПА, 1987), 117.
 28. Детально про усі етапи арешту з перспективи жертви див.: Zachar Trubakov, USHMM, Oral History, 1995. A.1272.158, RG-50.120.0158.
 29. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 56580, арк. 15; ф. 5, спр. 28711, арк. 92.
 30. Хроніка-спогад «У златоглавому». Січень 1948 р. (Наталка Тирса), в *Літопис УПА. Нова серія*. Том 18: Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України (Торонто: «Літопис УПА», 2011), 648, 662–63.
 31. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 61018, арк. 42; ф. 5, спр. 46829, арк. 56–8.
 32. ДАКО, ф. Р-2053, оп. 1, спр. 2, арк. 3–3а («Відомість громадян, які підлягають загроженню села»).
 33. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 39840, арк. 38; USHMM, RG-31.059M, reel 2, frames 609, 729; Ibid., RG-31.08M, reel 3, frame 1133.
 34. Александр Прусин, «Украинская полиция и Холокост в генеральном округе Киев, 1941–1943: действия и мотивации», *Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі*, 1 (2007): 41.
 35. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 39840, арк. 34; ф. 5, спр. 43555, арк. 48 зв., 79; ГДА СБУ, ф. 6, спр. 69330фп, арк. 44.
 36. RG-31.08M, reel 4, frame 226; ГДА СБУ, ф. 5, спр. 48024, арк. 88.
 37. Андрій Дуда, *Володимир Старик, Буковинський курінь в боях за українську державність. 1918–1941–1944* (Чернівці, 1995), 121–23, 144; ГДА СБУ, ф. 5, спр. 60030, арк. 17 зв.
 38. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 57745, арк. 16.
 39. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 59693, арк. 49.
 40. Згадки про це в деяких джерелах: BArch, R 70-SOWJETUNION/14, Bl. 61–2 (“Einsatzbefehl für das Unternehmen ‘Hermann’, 7.7.1943”); BArch, RS 3-36/8, Bl. 149 (“Die HSSPF Rußland-Mitte und Weißruthenen, Kräfteübersicht, 1.06.1943”); NARA, T354, roll 651, frames 582–83 (“Einsatzbefehl für Unternehmen ‘Frühlingsfest’, 11.04.1944”); Ibid., frame 557–58 (“Sonderbefehl, Einsatz der Sicherheitspolizei und des SD. bei Unternehmen ‘Frühlingsfest’ und Belehrung für die Truppe, 10.04.1944”).
 41. USHMM, RG-06.025, reel 14, frame 622 («Протокол допроса лейтенанта Менге Вальдемар Гуго, 5.02.1946»).
 42. Per Anders Rudling, “Terror and Local Collaboration in Occupied Belarus: The case of Schutzmannschaft Battalion 118. Part One: Background”, *Historical Yearbook*, 8 (2011): 205.
 43. Gabriel Finder and Alexander Prusin, “Collaboration in Eastern Galicia: The Ukrainian police and the Holocaust”, *East European Jewish Affairs*, 34 (2004): 95–118; Юрій Радченко, «Українська поліція та Голокост на Донбасі», *Україна Модерна*, 24 (2017): 64–121.

У публікації використано світлини з особистого архіву автора та з відкритих джерел.

Данііл Ситник, аспірант Докторської школи імені родини Юхименків Національного університету «Києво-Могилянська академія»
Джерело: Часопис «Україна модерна»

УКРАЇНЦЯМ ТРЕБА МІФИ ЧИ ПРАВДИВА ІСТОРІЯ? БАТЛ ІСТОРИКІВ

Пропонуємо вашій увазі дискусію істориків Анатолія Подольського й Василя Павлова у програмі Українського радіо «Сьогодні. Вдень».

«Українські міфи, створені за 30 років Незалежності, є не менш шкідливими, ніж російські міфи, створені проти нас», — стверджував в ефірі Українського радіо історик, керівник експертної групи з питань внутрішніх комунікацій Директорату інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Василь Павлов. Попиту на пізнання правдивої історії в суспільстві абсолютно немає, вважає історик. На його думку, суспільство хоче отримати зручну для себе історію, де ми завжди були героями та боролися проти ворогів. Тобто мати власний героїчний або трагічний міф. «Якщо ми говоритимемо про історію України різних часів та періодів, то ми скажемо, що наші громадяни, наші предки були не тільки жертвами чи героями, а й злочинцями, вони не завжди ухвалювали правильні рішення. Тож зараз стоїть питання в тому, що ми маємо дати інструментарій, навчити суспільство критично мислити, шукати історичну правду, відрізнити факти від історичних міфів. Тому що українські міфи, які створені за 30 років Незалежності, є не менш шкідливими, ніж російські міфи, створені проти нас», — вважає Василь Павлов.

Історик наголошує: неправильне розуміння минулого призводить до неправильного розуміння сьогодення. Перебуваючи в міфологічній ідеологемі, у вигаданому минулому, ми маємо хибне розуміння сучасності, відповідно, хибне бачення майбутнього. Тому, коли ми говоримо про історичне знання, ми маємо говорити, що нашому суспільству варто отримати саме знання, а не міфи, «щоб у нас не плодилися міфи про Сірка, який викладає в Сорбонні чи який бився під Дюнкерком». І щойно ми почнемо називати речі своїми іменами, у нас почнеться сенсова війна. «У нас значно міфологізована історія козацтва. Хоча козацтво — це доволі складний і суперечливий період української історії. У нас міфологізована історія Української Народної Республіки, Української повстанської армії. Основна ознака сенсових війн — це право називати речі своїми іменами. Але іноді ці імена бувають правдивими, а іноді — вигаданими. І тут у нас і буде конкуренція між правдою та міфом», — пояснює він. Люди сприймають інформацію, яка їм подобається, стверджує Василь Павлов.

Директор Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолій Подольський не згоден з тим, що в україн-

Василь Павлов.
Фото: armyinform.com.ua

Анатолій Подольський.
Фото: Український центр вивчення історії Голокосту

ського суспільства абсолютно немає попиту на правдиву історію. «В українського суспільства, особливо історичної спільноти, є така характеристика, як відсутність страху перед власним минулим. Якби він був, не було б за 30 років стільки зроблено з історії Другої світової, Голокосту, з історії сталінських часів, де є незручна тема колаборації. Інша справа, що є важка історія минувшини. Втім, я згоден, що

мешканці України в історичній ретроспективі, очевидно, були не тільки жертвами-героями, а й покидьками та злочинцями. Однак що нас відрізняє від Московії — ми не боїмося про це казати. А попит на правдиву історію є. У мене на фронті зараз багато моїх студентів і учнів, які займалися дуже складними студіями з історії XIX–XX століття, і вони вчать своїх побратимів», — наголошує Подольський.

Історик Василь Павлов vs історик Анатолій Подольський

Директор Українського центру вивчення історії Голокосту зауважує, що героїзація — це не унікальна риса України, а «коли нас кожного дня бомблять та вбивають, ми маємо за щось триматися». «Але очевидно для мене, що історія національних меншин України чи історія українських євреїв відкриті. Навіть у контексті історії Другої світової війни ми дискутували з цілою плеядою істориків, і йдеться, що сьогодні ми маємо щонайменше три підходи до історії Другої світової війни — націоналістичний, пострадянський, чи неорадянський, і ліберальний, тобто примирнення з минулим. І є ті, хто обстоює той чи той підхід. І це нас відрізняє від країни, яка на нас напала», — резюмує Анатолій Подольський.

Джерело: офіц. сторінка УЦВІГ у мережі «Фейсбук»

АНОНСИ

ПРОЄКТ «ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ФІКСАЦІЮ ІСТОРИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ, ФОТОГРАФІЙ, СПОГАДІВ ОЧЕВИДЦІВ ПОДІЙ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ПРО ГОЛОКОСТ У МІЗОЧІ»

Завдяки підтримці «Мережі пам'яті» в Мізочі реалізовується проєкт з оцифрування документів «Про збереження та фіксацію історичних документів, фотографій, спогадів очевидців подій періоду Другої світової війни про Голокост у Мізочі».

Триває пошук і сканування документів, статей із періодичних видань, які зберігаються в архіві бібліотеки Мізоча, про події Другої світової війни, про єврейську громаду і про Голокост у Мізочі.

Джерело: Інформація проєкту «Мережа пам'яті»

Один із робочих моментів

ПРОГРАМА ПІДТРИМКИ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ, ОРГАНІЗОВАНА УКРАЇНСЬКИМ ЦЕНТРОМ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

Ми раді повідомити, що успішно завершили програму підтримки бібліотек країни всіх рівнів, що тривала понад два місяці. За цей час 340 бібліотек країни отримали наші видання. А це означає, що більше людей мають доступ до цінної інформації, знань і розвитку. Книжки є одним із головних інструментів для збереження та передавання подій минулого.

Ваші відгуки та зворотний зв'язок були для нас надзвичайно важливими. Ви надихаєте нас продовжувати робити більше для підтримки освіти та читацької активності в Україні. Дякуємо!

Також вітаємо всіх наших колег із початком нового навчального року! У цей нелегкий час ваша роль як освітян стає ще більш важливою та цінною. Ви формуєте сильних, відповідальних, толерантних громадян, які понад усе цінують свободу.

Бажаємо, щоб цей рік був наповнений натхненням, терпінням і великими досягненнями. Перемоги та Миру!

З великою повагою та вдячністю, команда УЦВІГ.

Джерело: офіц. сторінка УЦВІГ у мережі «Фейсбук»

НОВИНИ БІБЛІОТЕКИ ЦЕНТРУ

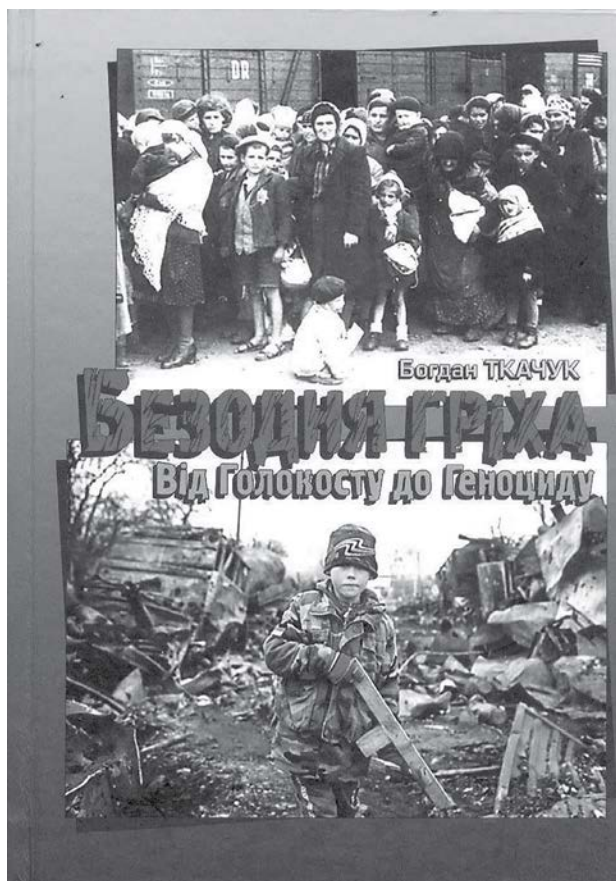
Бауман Зигмунт. Модерність і Голокост / пер. з англ. Катерини Дисси. Київ : Дух і Літера, 2022. 344 с.

Книжка відомого соціолога та філософа Зигмунта Баумана «Модерність і Голокост» посіла особливе місце серед численних праць про трагедію європейського єврейства. Автор послідовно спростовує тезу про те, що цей геноцид був проявом крихкості цивілізації, натомість пропонує подивитись на Голокост як на свідчення її потужного потенціалу. Зигмунт Бауман демонструє, що коріння геноциду сягає самої природи модерності, важливими ознаками якої є націоналізм, конструювання штучного соціального порядку, раціональне бюрократичне управління тощо. Автор відмовляється обмежувати вивчення та осмислення Голокосту рамками єврейської історії й водночас пропонує глибокий аналіз аспектів, що мають «модерний присмак» та вирізняють цей геноцид з-поміж інших. На думку Зигмунта Баумана, «Голокост був законним мешканцем дому, що зветься модерністю».

Богдан Ткачук. Безодня гріха. Від Голокосту до Геноциду. Львів : Растр-7, 2022. 116 с.

Книжка знаного журналіста, публіциста і редактора Богдана Ткачука висвітлює чорну сторінку трагічної історії єврейської громади Коломиї періоду Другої світової війни. Автор подає документальні свідчення очевидців тих подій. Нині ці інтерв'ю є безцінними, оскільки вже немає серед живих коломиян, які годинами розповідали-свідчили автору про всі жахіття єврейського гетто.

Видання стане у пригоді історикам, краєзнавцям, дослідникам минулого Коломиї, оскільки містить великий масив документальних фактів.

Монолатій Іван. Переможене горе. Мнемонічні фігури (без)державної літератури. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2020. 256 с.

Книжка Івана Монолатія є своєрідним продовженням його попередньої праці «Від Донецька до Перемишля. Як сучасна література “пам’ятає” українські міста». І якщо у ній автор запропонував перевірку міст на пам’ять, то тепер він пропонує перевірити нас, читачів, на пам’ять творів (без)державної літератури. Час дії – ХХ століття, місце дії – Україна і довкола неї (не обов’язково ХХ століття). Герої – мнемонічні фігури. Для своїх студій автор обирає твори, які, на його думку, можна вважати мнемонічними парами: «Сліпці» – «Вершники», «Людина покірна» – «Тигролови», «Залізний куркуль» – «Жовтий князь» тощо.

Ключовими у книжці є мнемофігури, мнемоінструменти та топоси, які автор називає атрибутами пам’яті. Серед топосів він виділяє топос поразки, перемоги, революції, геноциду, війни, біженства, екоциду та посттравми. Саме вони є визначальними для аналізованих художніх текстів.

Монолатій Іван. Етнопериферійність. Участь суб’єктів західноукраїнської етнополітичної сфери в між-етнічній взаємодії, міждержавних конфліктах і культурі пам’яті. Дрогобич : Посвіт, 2022. 576 с.

У цій книжці, написання якої завершувалося навесні 2022 року під час цього річної війни за незалежність України від російських окупантів, досліджуються суб’єкти і тенденції західноукраїнської етнополітичної сфери як наукової проблеми сучасної політичної науки, зокрема історії етнополітології і ретроспективної політології через призму дискурсів ідентичностей, потенціалів та інтерпретацій феномена міжетнічної взаємодії.

Іван Монолатій

ЕТНО
ПЕРИФЕРІЙНІСТЬ

IN MEMORIAM

ІГОР АНАТОЛІЙОВИЧ КОЗЛОВСЬКИЙ (16 лютого 1954, Макіївка – 6 вересня 2023, Київ)

Ігор Козловський народився у місті Макіївка на Донеччині. У 1980 році закінчив історичний факультет Донецького державного університету. З 1980 до 2001 року працював у відділі зі справ релігії спершу Донецького обласного виконавчого комітету, а згодом – Донецької обласної державної адміністрації.

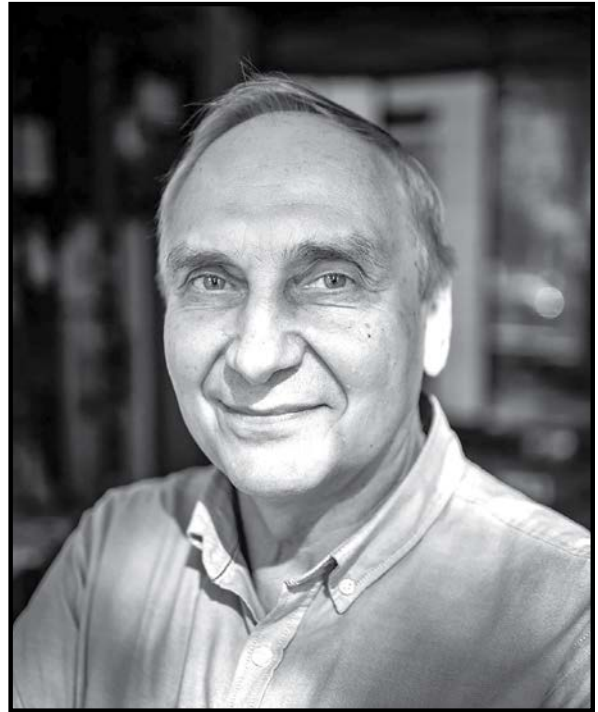
З 2001 року Ігор Козловський став доцентом кафедри релігієзнавства Донецького державного інституту штучного інтелекту, а з 2011 до 2015 року працював на кафедрі філософії Донецького технічного університету.

Ігор Анатолійович був відомим у світі фахівцем із релігієзнавства та духовних систем, написав понад 50 наукових книжок. Сфера його наукових зацікавлень була різноманітною: від державно-церковних відносин до східних релігійних практик.

Після окупації Донецька проросійськими бойовиками «ДНР», Ігор Козловський зайняв принципово проукраїнську позицію, однак не міг виїхати з міста через сімейні обставини. У січні 2016 року бойовики взяли його в полон. У застінках «ДНР» філософ перебував майже два роки, поки його не обміняли у грудні 2017 року.

«Я зрозумів, що я екзистенційно вільний у підвалі, на самому дні свого життя, коли повернувся скривавлений після тортур і катувань. У той момент я ясно усвідомив, що не боюсь померти, тобто мені нема чого втрачати. Зник страх смерті, і я чітко знав, що це правда, що я не обманюю себе. Зі мною залишилися лише моя гідність, відповідальність та любов до рідних, близьких, друзів, до моєї України», – розповідав про досвід полону Ігор Козловський на відкритій лекції Львівського медіафоруму.

Повернувшись із полону, Ігор Козловський працював в Інституті філософії імені Григорія Сковороди НАН України та вів активне публічне життя, розповідаючи про

досвід полону та загрозу тоталітарного режиму, який несе Росія.

Висловлюємо щирі співчуття рідним і близьким. Це ще одна велика втрата для українського суспільства. Шана і пам'ять панові Ігореві, який зробив неоціненний внесок у дослідження української ідентичності та запобігання загрозі тоталітаризму.

Інформація УІНП
Фото: Данило Павлов

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРА

1. Нові видання Центру.
2. Новини бібліотеки Центру.
3. Методичні розробки.
4. Оголошення.

Адреса редакції:
Український центр вивчення історії Голокосту
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: +38 (044) 285-90-30
www.holocaust.kiev.ua
e-mail: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Редакційна колегія:
Любов Кремінець
Анатолій Подольський
Олена Пазюк

Дизайн, комп'ютерна верстка:
Марина Кулікова